

הַעֲרַכַת עֲצָמֵנוּ בְּשִׁלְשֵׁת הַכְּרָכִים*.)

* * *

על הסבא שלנו, על מנרלי, בכלל כתבתי מלים אחדות במאמר ליוכל-השבעים שלו ב„המעורר“ שנת שניה ח' א'; בשרטוטים מועטים ננעתי בו גם ב„רשימתי“, כפעם המאה שב„רשמים“ ובעור כמה מקומות. עכשיו הנני לתת לפני קוראי ה„רביבים“ ממה שהרציתי בעל-פה לפני זמן-מה על ההערכה העצמית היהודית שבמבחר כתביו של „יהודי-תיהורים“ שלנו.

א.

גלוי וידוע הוא, רבותי, שהערכה עצמית—זהו אחד מתנאי החיים שבהכרה העליונה, בין של הפרט ובין של הכלל. קבוצת בני אדם, כהארס היחיד, כל זמן שהוא נמצא על השלבים התחתונים של גידולו האנושי, כמעט שאינו יודע לחשוב על עצמו כחוגג, להעריך את עצמו כראוי. די לו לאיתו קבוצת כמעשים שהוא עושה בעל כורחו לתועלתו ולהנאתו או להגנתו ושמירת קיומו. הרגשתו היא אז באיזו מדה בבחינת „אני ואפסי עוד“; הוא כל כך מלא מהאני שלו, עד שזה כאילו אינו ניפל כלל תחת גדר ההערכה, זו ההערכה, שהן ולא מתכסים בה לפעמים בטלית אחת. ואולם משהוא יוצא מן החוג המוגבל של החושיות, משהוא מתרחק הלך והתרחק מן הפרימיטיביות, משהוא מגיע למעלה רוחנית ידועה, משהוא מתחיל לראות את האחר, והיחסים שבינו וזולתו נעשים מורכבים יותר ויותר, משמתעוררים בכל תוקפם הפקפוקים המיתפזיים והתהיות הנפשיות—מני אז מתחיל צורך ההערכה בכלל וההערכה העצמית בפרט. אדם בא בימים או עם שבע-שנים, שאין להם צורך אמתי בהערכה עצמית אמיתית, סימן רע הוא לערך-מהותם כיום שידובר בהם ויעריכו אותם.

* כל כתבי מנרלי מוכר-ספרים (ש"י אכרמוביץ). כרך ראשון: ספר הקבצים, בעמק הסבא, תוצאת „ועד היוכל“. קראקא, הרסט. כרך שני: סופתי, מסעות בנימין השלישי, בימים החם, תוצאת „ועד היוכל“ בהשתתפות האגודות לספרות העכחית. אודיסא, תרעא. כרך שלישי, תוצאת „היוכל“, אודיסא, תרעב.

ספרותנו הרבנית כמעט שלא ידעה משום הערכה עצמית, מאחר שהכל הן היה ברור לה ומקובל מעיקרא. לנבי דודה הכל עולה בקנה אחד, ובה-הכל דברי אלהים מתיים. הנביאים עמוס ויטיה, ישעיהו וירמיהו הם קדושים, ע"פ הררש והקבלה, וגם התנאים והאמוראים שבוכחים ובמנחות וכל סדר קדשים, וגם שלמה המלך משיר השירים וקהלת וגם הטהר"י טראני והפתחי תשובה מהלכות מליחה-קדושים כמוהם; הכל קדושים ומתיים. לטרות הרוחניות הנוראה שלה, של אותה ספרות, כלומר, הקרעה לנגרי מעל האדמה והטמט, שררה בה, ככל זאת, האמונה הנשמית, המוחשית היחידה, שישראל בניי הם לקדוש ברוך הוא, שבחר בה מכל העמים ורצה לזכותם, ולפיכך הרבה להם תורה ומצוות לאין קץ ותכלה, שאם יקמוץ לכל פרטיהן והקדוקיהן-אין טוב מזה! או "זכו", מלאבתם נעשית על ידי אחרים, והם, מטלבת כהנים וגוי קדוש, ישבו יוסם ולילה ויהנו בתורת אותם הפרטים והקדוקים-והחור הלילה. מה אנו ומה חיינו, מה טבענו ומה אוסינו, מה טראנו ומה דרך והזיונות חיינו, מה ערכנו בעינינו ואיזה הושם הננו עושים על אחרים, מה צדקתנו ומה פשעינו כלפי שבנינו, כלפי העולם-כל זה לא היה שייך, שיעמוד לנכח עיני מאורי הנילה ויושבי הישיבות, כותבי הספרים בישראל, המקצרים והמרחיבים, המערכבים והמסדרים, החותמים והמקננים, המפרשים והמפללים למיניהם ולסוגיהם. לנאונינו וגדולינו ההמה, העומדים בראש ילדי הנוט, היו ענינים אחרים, עסקים אחרים, חשובים להם לאין ערף: תרפ"ט סעיפי הלכות ציצית ותפילין, איסור והיתר, עירובין ותחיטין. ואם גם נתעורר בהם מי שהוא, איזה בעל דרוש או בעל-סודות, לאחר שמלא כרסו וכרסם של אחרים בהצצי השאלות ותשובות וכאבני "הטורים", לחשיב בדרך אנב מעט מחשבותיו של עולם ישראל, הרי אף הוא לא דבר מעולם ולא יכול לדבר מהנוני לכו אלא רק מה שהיה מצווה ועומד לדבר על פי רבותו ז"ל.

ואף ספרותנו החדשה, שהתחילה לשאול, אם מעט ואם הרבה, לנתיבות עולם ולרון בקצת דיני נפשות על אחריותה היא, לא ידעה כראשיתה מהערכה עצמית אמיתית. כן, בהפך מהספרות שקדמה לה, היו עינה והיווני לכה היא נטויים ומפנים כלם כלפי חוץ, למרות דברה והמצאה בתחומי הבית, והשנוי בעצם-מנקודת ההשקפה של היחס החיוני, האינטימיטיבי אל העולם והאדם-לא היה בה רב לטובה. תקופת ההשכלה לא ידעה מהמושג העם השלם; לכל היותר דברה על שלימות הפרט, על האדם השלם. והאדם השלם שלה היה, כידוע, רק האדם "בעל השכל", המבין להצליח בחיים, המבין להסתגל לתנאיהם כשביל טובת הנאתו, המדבר צחות בשפות שונות, "זורה כמו דוח" כל "משפט קדום" ויודע להתהלך עם הבריות. טובן, שבכחינה זו לא נכין כלל מה שרגילים לומר, ששאיפת ההשכלה פשטה לבסוף את הרגל. באמת, אין כאן פשיטת רגל איריאולוגית, אלא רק, שכל התקוות להצליח עד הסוף לא נתאמתו במציאות. נתקבלה בעישה חוקה בלתי צפויה מן הצד השני-והשאיפות המשכיליות נכספו; נכספו, אבל לא הרלו; חיות נשארו כלככות עד היום הזה!

אמנם, רבותי, התכן לא יתכן לומר, שתנועת ההשכלה העברית בספרות העברית
זיתה כלה מעור אחד ומקורה היה רק בקשת זכויות מהארזן—בקשה שכשהיא לעצמה היה
להעיר וללמד על בעליה וערך בעליה. זאת לא זאת. ברי הוא, שלתנועת ההשכלה העברית,
ביחוד בימי סמולנסקין, גורדון וליבלום, היו גם כוונות יותר מעולות, יותר עצמיות—
שאיפות פנימיות, רוממות, שאיפות של הכנסת ערכין אחרים ושנוי-ערכין מעין מה שאנו
מוציאים גם אצל עמים בעלי ערך. האנשים החדשים רצו לחיות, לחיות ממש, לחיות על פני
הארמה, ואת האויב לחייהם ראו קידם כל באורתודוכסיה היהודית המקולקלה עם צורות-
חייה המעוותות והנלוזות, אשר מהן תקצר הנפש החיה. לסמולנסקין, לנו דין—וליליבלום
ביחוד—היו כבר מושגים אחרים על השלימות של האדם ושלימות של העם. המושגים
החדשים של שלשת עמודי ספרותנו החדשה האלה דברו על אנשים בני עם חזק, אמין,
זקוף, עומד ברשות עצמו, אוהב עבודה ומוכשר לעבודה, רציני ועליו כאחד, שש להלחם
על כבודו ולהגן על עצמיותו, קשור אל הטבע ואל אלהי הטבע, בו לאויביו עד לכלי
התרעם עליהם כלל, נאמן לכני בריתו ובוטח בכח עצמו, ולא על „השמים שירחמו“...

ואולם, גם זאת אי אפשר שלא לראות: ספרות ההשכלה העברית, מלבד מה שאפילו
בהתרוממה בצורת שלשת הסופרים הנקובים לא ידעה מהערכה אמנותית, כי אם רק
מפובליציסטית, הנה בכללה, בהיקפה ובצנן, שררו בה, סוף-סוף, אך שתי עמדות: האחת
לדבר עם אויביו „בשער“ על אשר הרעו לנו על לא עול בכפנו, והשנית—להשתער באפה
כי עז על מורדי האור כי יבוזו לחכמה ולשכל מליה... ברברה עם „האויבים“, האמינה
ספרות ההשכלה, כי טובה גדולה היא עושה כזה לישראל, ואם כי, אהה, לא נקה ישראל
מעון, כי לא ילמדו שפות-העמים לטוב לו, הנה אל נא תגידו בנת, ומפני דרכי שלום
אין להניד את כל האמת ואת כל הרעות אשר אנו, המשכילים, הונים בלבנו על בת-יעקב...
ובשימם פניהם פניהם, בתוכחתם לבקרים ליעקב, נשמע תמיד הקול: אהה, מי ילחם את
מלחמותיך, יעקב, עם אויביך הקמים עליך לרעה אם לא אנחנו, המשכילים, בעצמנו עט
סופרים מהירים? מה היית עושה, חס-ושלום, אלמלא אנו? עתה הראה תראה, עד כמה
נחוצה היא ההשכלה?... (הרי אפילו אצל גורדון הפקה נשבה רוח הסנוגוריה הולה מעין:
„למה תאמרו, הנויים, שרעים אנחנו, בעוד שלא בנו האשם?“ מעבר האחד, ורוח הקטנוגוריא
הולה מעין „הוי, עם לא בינות, למה לא תיקץ לטוב לך? הן לכשתשכיל יודו כל העמים
והשלונות בסנולותיך!“ מהעבר השני). בין כה וכה, ואפשרות של הערכה נכונה, אנושית,
בלתי משוחרת, אפשרות הערכה מנקודת מבט נבונה, נלוית עין, בעלת מדה עליונה, יצאה
גם מאת פני ראשית ספרותנו החדשה ויריה על ראשה.

אמנם, כפי שאמרת, גם מאי-ההערכה יוצאת לנו תורת ההערכה. בחור-ישיבה,
שאינו נתן לבו לעצמו אלא כל מעיניו נתונים בספסל בית המדרש ובכסא בבית „וימו“;
משרת בהוטל, שבלילה תערב עליו שנתו, שאינו רואה מימים לעצמו, ואת אלה שהוא
רואה הוא מכסה, וכל חלומותיו הנם—התרחבות „זכויותיו“ על פי טוב לבו של בעל-הבית

—אלה וכיצא באלה מהותם נלויה; העדר ההערכה העצמית שבהם יעיד עליהם למדי.—
כן, זה ודאי נכון, וכמעט שאינו צריך להאמר. אבל הוא הרבה, שהערכה שלילית
זו, שיוצאת לנו מתוך חוסר-ההערכה של העצם, סוף-סוף בלתי-מלאה וסכימטית היא.
הירידה האנושית שבספרות הרבנית וזלות ערכי הטוב והרע, החיוב והשלילה שבספרות
ההשכלה מעידות אמנם על דלותן הרוחנית ולקוי-האופי של יוצריהן ויש בידיהן לחתוך
גור-דין. אבל אנו הן לא חתוך גור דין אנו מבקשים—כל זמן שלא מתנו עוד לא כלו כל
השבונותינו ועוד כל עתידנו, עתיד של יצירה, לפנינו—כי אם לחשוב חשבוננו של עולמנו,
לדעת מי אנו, מי הוא היהודי ומה ערכו. דעת-ההערכה, חפוש ההערכה וחופש-ההערכה
לנו הכל לפי שעה.

נלכה נא, איפוא, אל האמן הראשון בספרותנו החדשה, אל האיש, שנכנס לעובי
הקורה, הציני ולא נפגע, אלא יצא וכתב לנו שלשה כרכים בהורים על אדותינו.
כי זאת אילי לא צריך למדועי: מנדלי כותב רק על אדותינו. כלמרי: הוא אינו מסוג
האמנים השואבים הכל מנסיונם האישי, הפנימי, שבכל האחרים אשר מסביב להם הם
מוכשרים לראות רק את עצמם ומה שבעצמם, ומשפטים על האחרים, על הכל, תלוי תמיד
במצב הרוח שלהם ובחם לעצמם. לנבי מנדלי, מציאותה של כסלון קובעת אמת לעצמה,
אמת קיימת ועומדת מחוצה לו, היהודי מנדלי, הנמצא בתוכה. היהודי מנדלי למספר מנדלי
אך חוסר הוא, שרואים בו בעיני אמן ודנים עליו ועל שיבו דין-אמת ע"י בדיקה והבחנה.
מנדלי, "עושה את הכסלונים מעין לספריו, כלומר שהוא מסתכל בהכסלונים ומבין אל כל
מעשיהם, כדרך הטבעיים שמתבוננים בטבע הברואים ומרבדים על הבהמה ועל הרמש ועל
כל בעלי-החיים למיניהם, ולאחר שהוא צופה ומביט להכסלונים ונלו לו תעלומותיהם,
ארחם ורבעם, שכתב וקומם וכל דרפיהם של מין הברואים הללו, הוא מצייר אותם בעט
סופר כמו שהם בטבעם וצביונם" (כרך שני ע' 168).

נשמע נא, איפוא, רבותי, מה בפיו.

ב.

אכן, גדול היה כח הסביבה היהודית על אבני הביטריסטיקה הסביבתית שלנו מיום
צאתו על בימת הספרות עד היום הזה. עתיד גדול נשקף לו לאברך שלום יעקב אברמוביץ
למסור לדפוס בעוד איוז עשרות שנים בהשתלות מנדלי מוכר ספרים את "בעמק הבכא",
אבל לפי שעה עמד הוא, האמן הגדול לעתיד, וכתב מאמרים בינוניים, בינוניים ביותר,
על אדות החנוך ותרנם לעברית מידועות הטבע. בזכרנו את יחס הסביבה היהודית הלמרגית
ל"ספורי מעשיות", לצורה הספורית בספרות—לא נתפלא על ההתחלה הזאת.

אשר אמרנו: לא באברמוביץ ולא במנדלי קא עסקין הכא, כי אם רק בשלשת הכרכים.
אף על פי כן—לא סגי בלאו הכי. האברך היהודי הזה, ששם ספרו כשם אהו: משני
שנותיו, אף הוא בעצמו עומד ואומר: הסתכלו בי ודישוני. כחות אמנותיים של מי שיכתוב
"בימים ההם" ישניים טמונים בו עמוק—והוא כאילו לא ידע. מסתפק הוא במועט ושבע

רצון מן המועט הזה. אין קץ לאשרו כאשר יעלה בידו לכתוב במקום „הרב דמוקלס“—
הרב-דם-אש-אבלת; במקום „הכהן אינוקנטי“—הנה-בן-תהיה (משפט שלום, ויולנא תר"ב, ע'
81 וע' 82). בשיר של ברכה לאברהם בר גוטלובר הוא מהלל את זה על שלא עזב
את החכמה והמליצה גם אחרי החתונה, בעוד שהוא המשוור בעצמו, בקחתי אשה—
ויצא הרוח: לא עוד על כרוב הדמיון יעוף ברטה" (שם, ע' 96). וכמה נחת רוח, אם
כי מסוג קצת יותר מעולה, בסיום הספר על אשר עלה לו „חדש" בפירוש איזו פסוקים
בשירת דבורה!

„קורא יקר! ראה זה חקרתי מצאתי לישב השירה הזאת אל נכון, לך נתן ה' לבב
לשמע ובחירה הפשית. אם ישיבו דברי בעיניך תכחרם ותקרבם, ואם לא, נצור לשונך
טרע ואל תלעג לי בלעני שפה, כי לא עשיתי לך רעה, הלא אך דבר הוא! לך נא ובקש
דרך אחרת הטובה ממנה, ואם תמצא אתה עשה עמדי חסד והוצאתני מן המביכות האלה.
הלא את האמת אנכי מבקש" — — —

זו הלשון!

כן, האברך המדקדק העוסק בביאורי מקראות כחנאה שבנו ובענינות יהירה של
משכיל צעיר ובעל מדות תרומיות, עדיין לא עמד, כנראה, על טיב עצמו, זה שיכתוב
„מסעות בנימין השלישי" ו„בימי הרעש", ועדיין לא נגב אליו דבר מכל ה„מבוכות" ו„האמיתיות"
אשר ישלח אליו אלהיו בימים הבאים לקראתו, כאשר יכתוב את „האוסה" ו„ספר הקבצנים"...
„שנאתי את הסרסור תכלית שנאה" — יפליט, אמנם, קולמוסו כבר בהקרמת אותו ספר; אבל
אך פליטת הקולמוס היא, ולא יותר. הפירוש למכטא זה—לא יבוא לפני עבור עשרות
בשנים. לפי שעה שלו ושלפני רוח הבוקר—ובסתר הרעם... לא ירעם מן הרעם...

„שנאתי את הסרסור" — אבל את היהודי, את אחיו בני עמו, השקיעים ביון-המצולה
של הבערות אוהב האברך שלום יעקב, אוהב סאר. יותר נכון: דבוק הוא בסרסורים אלה
בכל כה-החיים היהודי שבנו. רגש משפחתי חזק נקשר אותו אליהם והוא נכון לעשות
בשבילם כל מה שבן טוב-המדות, שיצא לעולם הגדול ומשכר די צרכיו, עושה בשביל
הוריו העניים, שנשארו בעיירה. היא דואג לכלכלתם הרוחנית של בני משפחתו השקועים
ביון מצולת הבערות, מן ארחות חיים, משכילם בינה, מצנן „ללמוד היטב", מספר להם
מתולדות הטבע, מלמדם את הידיעות שהוא יודע. „להועיל לבני עמו במעט הדעת אשר
חננו ה" — זוהי כל מנטתו.

לא בסופה וסערה היתה דרך השכלתו של בעל „תולדות הטבע". עם הסביבה
התהלך, עם הסביבה—גם במיבן המצומצם וגם במיבן הרחב של מלה זו. דברים פשוטים
מן הדעות המתהלכות ומן התיאוריה-השבילונה, ששלטה או בספרות הרוסית, שהכל הוא
הסביבה, היו על לשונו. „האדם כאשר בראשו יש מוח, הוא כלי השכל וההגיון, הנה
הוא משתוקק מטבעו לעשות תפקידו—להשכיל ולהגות ולחשוב מחשבות", אלא שהסביבה
מעכבת... „החכמים והכסילים רוח אחד לכל, רק לפי המקרה, לפי תכונות המקום והזמן

ולפי תבינת החברים והמורים וכו' לו הואילו הסופרים ללכת לפני בני עמנו בעמוד-אש המדעים להאיר להם, כי עתה נע'ה ענן הבערות מעט מעט ולבני ישראל היה אור במושבותם" (האבות והבנים", מהרורא סתיקנת בכרך שלישי, ע' 243; המהרורא הישנה אין ת"י).

אין סדרכו של מנדלי, לחוות אלה מבשרו", גם כשנתנדל ונתעלה, ואף בדברו בשעתו את הדברים המקובלים בדורו על הסביבה—או ספק גדול הוא, אם מתוך עצמו נתאמתה לו הרעה הזאת ואם גם עמד עליה כל צרכה כנגד לעצמו. ואולם, איך, שיהיה אנו כשאנו הוגים על צעדיו הראשונים של מנדלי, מתברר ומתאמת לנו עד כמה אויבים וקלים כחותיו של הגדל בסביבה אי-קולטורית או קולטורית-מעוקלה עד שהיא מתחיל לעמוד על רגליו; עד כמה היה לו לש"י אברמוביץ לעמיל ולניע לגלות לעצמו ולאחרים מה שלכל בני-תרבות הוא סן, המושכלות הראשונים", מן הידיעות והמפורסמות...

אך לאט לאט, במתינות-בסתינות, התחיל היהודי הפקח ובעל התכלית להרים ראש בתוך המשכיל התמים, הכותב—מפי אחרים—על "שלש התועלות בלמוד התולדה: התועלת המוסרית, התועלת התורתית והתועלת החומרית". מנדלי איש המציאות, מי שעתיד לכתוב בקרוב את "הסוסה" בשפת יהודית המדוברת, התחיל לרבר את דברו לשלום יעקב בן משה חיים אברמוביץ. המעתיק ל"שפת עבר הקדושה" את ספר "תולדות הטבע": טוב, טבע, ידיעות הטבע. האשכנזים החכמים, ואף טובי העם הנאור אשר בתוכו אנו יושבים—העם הרוסי—עוסקים בזה, "ומדוע נגרע"? אבל באמת הלא הגרע נגרע! עמים שיש להם טבע והם עוסקים בידועותיו—הרי זה מובן. אבל יהודי התחום, הנמקים בעוני—מה יתנו ומה יוסיפו להם כל הידיעות הרוחניות הללו? שהרי ידיעות הטבע לגבי יהודי, אליבא דאמת, אף הם רק עניי דשמיא, ענינים ספרותיים המה, כלומר, ענינים שאין להם נגיעה ישרה אל חייהם יום יום, ממש כחדושים בפירוש לשירת דבורה! חייהם יום יום מלאים מעניי טקסא, פריוויו, קהל, נזירות, וכוונת—ואתה נתן להם ספר המדבר "על שלשה רבדים, שעליהם העולם קיים: החי, הצומח, והמדבר"?! העולם?! אולי עולמך, עולם דמיונך, אבל עולם היהודים—הטרם תדע, כי עולם היהודי אינו קיים ועמד על זה, כי היהודי לא יקח לא אלפים ועיירים לחרוש חרישו ולקצור קצירו" ומן ה"רום השוכן בתחתיות ארץ" לא יקה לו לעשות כלי-מלחמתו וכלי-רכבו?

בהאבות והבנים" עוד יזהירו המשכילים בזהר הרקיע ובן-דוד בראש יתהלך בשמריר שחקים. ואולם זעיר-שם כבר תנצנץ העין הפקחה של המספר, שיש והוא כבר יושב על המצע הריאלי של מלחמת החשכים בכת-השמים.

"בהשמע דבר המלכות ליסר בתי ספר, ללמד בני ישראל ספר ולשון עם הארץ, בכו אנשי בסלון הרבה כבי, קראו צום ויתאבלו מאד, ויתפללו אל ה', אולי ירחם שארית יוסף. אומרים אמר, כי לא בחבוק ידים עמדו פנימי העדה, "השתדלנים" ההם ומתי סודם, אֲשֶׁר הגורה החיא נגעה עד נפשם, מדעתם כי לא תהיה להם תקומה אם עם ה' יהיה

עם חכם ונכון, הן ממני אור ההשכלה ינוסו הצללים וישכר מטה לחם! ומי אפיא לא ישית עצות בנפשו להרחיק הרעה בטרם תבוא להברית אכל מפיו? ומי אפיא ישב בשפלות ידים בהלקח ממנו לחם הקי?" (כרך שלישי, ע' 290; והשוה לזה כרך שני ע' 217). כמובן, שטוחים הדברים ופרימיטיביים ביותר. עם ה' יהיה עם חכם ונכון רק על ידי ספר ולשון עם הארץ. ובדבר אנשי כסלון שכבו הרבה בני, קרשי גום וכו'—אין הבנה אמיתית במהות הקונסרבטיביות, בשאיפה האינסטינקטיבית של כל עצמיות, ותהא גם כסלונית, להשתמר ולהתקיים. ואולם, איך שיהיה, לרגל ענינו חשוב לנו לציין, שהחשבניות הפשוטה הזאת ביחס להשכלה, שכל עיקרה לא היה אלא לשון עם הארץ, וביחס לאדוקים, שכל כוונתם לא היתה אלא להשתרר על ההמון בכח הבערות—חשבניות זו סיעה לו לאברמוביץ לעמוד מיד, ובהקדם, גם על טיבם של המשכילים בעצמם, על היסוד היסוד והיסוד-העיקר שבאידיואולוגיה שלהם, או אולי יותר נכון, על היסוד-האידיואולוגיה שלהם; וסיעה לו לכתוב את ספרו בדרך מן ההשכלה אל העממיות, מן ההטפה אל ההיכחה, מן ההוראה אל ראשית-האמנות ומן הסגנוניא והקסנוריא המקובלות אל ראשית-ההערכה—את „הסוסה“.

ישראל'יק האכסטרן המשוגע שב„סיסתי“ אף הוא הולך בדרך בן-דוד המשכיל מה„אבות והבנים“ ומקדיש עצמו לחכמה, לתורה ותעודה. ואולם יחסיו הוא אל הדבר יוחסי המספר אל זה ואל זה אחרים הם לנמרי. כאן כבר מתרחקים אנו מן הפורמולה הבטוחה: „לו חכמו השכילו, כי אז היה הכל טוב“. וכאן אנו רואים כבר גם סימן-שאלה הגון בענינים הסבוכים של ישראל—הפרט והכלל גם יחד... אמנם, דברי בן-דוד, המשהה למסר את אזני המשכילים הצעירים על האמינם לרברי חכמי אימות העולם המבקרים את כתבי הקודש, „מעמכם זה יוקח הדרו, את כבודו בקלון יסירו“ וכו' לא זרו גם לישראל'יק האקסטרן. המשכיל נואב: „עם מעולם כמינו, נוי גדול, אשר מראשיתו היה לאור נויים, ותורתו—תורת חיים, אהבת חסד ורחמים ושלוה“ (כרך שלישי, ע' 250) והאקסטרן אף הוא... אף הוא יודע לנאום. אבל המראה אחר. להעריכה עצמית אמיתית אמנם עדיין לא התרומם מגדלי גם ב„הסוסה“, כמו שנראה מיד, אבל עד גבול השנעון יש שהגיע נניע אתו בספרו זה. לעבור את הגבול-נו, זה, כמובן, לא תתן החינויות היהודית-הסוסית תרצה; ויותר ממנה—צמצום המישנים וצירוף-האופק...

ג.

מה רואה ישראל'יק המשוגע הבלתי-משוגע בראשית החזון? בין בהמות הרבה, תישים וסוחים ובני בקר רועים כאחו, מתהלכים סוסים אכזרים ממשפחות מיוחסות, שוכות אבותם מסיעתם לרעות בשדות אחרים ולגרום הפסד ואין עימד כנדרם. ופתאם מעשה שוד וחמס: נערים פרוצים מתגודדים על סוסה אחת דלה וכחושה, רודפים אותה, משליכים עליה אבנים וכו'. הוא, ישראל'יק, בא בשם הצרף והיושר: למה אתם מצערים נפש היה?—והוכח אריך. הוא אומר, שהסוסה עלובה היא וצער בעלי חיים עליה, והם אומרים, שאינה עלובה, אלא ספחת, טפיל, פרויט בלעו, האוכלת את המרעה של בהמית המקום. הוא

אמר, שגם בה יש נשמת חיים, וצריכה היא לאכילה, והפראים עונים בחוצפה: אפשר שאין לה נפש כלל. או הוא טוען טענה של עורך דין מישבע: הרי נוטלים ממנה מס וארנוניות... על זה עונים הפראים בלעג וביוז: זרה היא... או ינער ישראליק בשטנים בנויפה וכעס: גולגום! למה אינכם הושישים לאותם הסוסים המיוחסים, כביכול, שממלאים כרסם מיניע כפיהם של אחרים ומפסידים הפסד מרובה, וכאן אתם מדקדקים עם סוסה רעבה ומקפידים על מלוא כף חציר - - -

בקיצור, וכוח בין ה"הוסחוד" וה"הנוביה" ו"רמיה"! ונקודת-הכבוד היא ההתנצלות הדימוקרטית נגד האנטישמיות מן הימים ההם עד ימינו אלה: למי אנחנו מזיקים? אנחנו רעבים ואוכלים מעש חציר-למה תרע עינכם בנו, צוררי ישראל? למה לא תרע עינכם כאצילים שבכם? תאמרו: האצילים שלכם המה? אבל כלום בודקין למוזות? וצער בעלי חיים מה יהא עליו?

מובן, שהאליגוריה היתה עוד יותר מלאה ונכונה בעיני ההשקפה הדימוקרטית, אילו ראה ישראליק, שאותם הסוסים המיוחסים בעצמם נישכים את הסוסה. אבל בנאמנות אל המציאות-ודאי שאין פנימה במשל שלפנינו גם בנוסחאתו הנוכחית. ואיך שיהיה, ישראליק סוף-סוף נוכח בעצמו, עד כמה מהוסרות-יסוד, עד כמה מנוכחות הטענות שלו בשם היושר והצדק (אפילו אם כבר נניח, שכל היושר והצדק אכן על צדו הוא) והוא שם לבו אל הסוסה נופה לתהות על קנקנה: מה טיבה של בריה זו?

"שתי עינים הביטו לו הבטה זו, שיש בה מעין צער וליאות, נעוועים ותחנונים ביחד, העינים עיני אדם חלש, מרוכא ומעונה ומסוגף חנם בלא פשע, סובל ומכיש להעומדים עליו מחריש ודומם, והבטת עיניו מספרת צערו ומכאוביו" וכו' (כרך שני, ע' 9-10).

ומתחילה ההיסטוריה: "יחסן יורד! היה היה בן מלך אחר חכם ונבון ובעל מרות טובות. והיה בן-מלך זה נורד ממולדתו ומבית אביו ועשה לו שם בנויים. באו הרשומי מצרים והפכו בלהטיהם את בן המלך לסוסה. בא בעל שם מפואר (הכוונה, ודאי, למשה רבינו), אמר שם וחזרה הסוסה והיתה בן-מלך כבתחילה. ואולם משמתו הבעל-שם ותלמידיו, שוב שלטו בבן-המלך שונאיו הרעים והפכו אותו לסוסה, ובדמותו זו הוא מתהלך מגוי אל גוי נרדף ונענה וכו' וכו'.

ישראל שופך דמעות רותחות-והרנשות שונות מתחילות להלחם בו: רחמים על הסוסה המוכה וכעס על שאוכלת היא את הפקיע של תבן המושם לפניה ואינה הויששת לעלבונה. ורעינות שונים מטרידים אותו: שפא אין זו באמת אלא סוסה משוטה ולא בן-מלך שנהפך לסוסה. ורק דבר אחד עדיין אינו עולה על דעתו: נניח אפילו, שהמעשיה אמת היא ושסוסה זו היא באמת מי שהיתה בן-מלך, אבל מה גם בכך? מה יושענו גם זה? מה ערכו של בן-מלך, שמיטי נעוריו אינו יודע לשבת על מקום אחד ולעשות חיל, כי אם לנוד ולנעו וה"לעשות לו שם בנויים"? מה ערכו וכחו של מין בן-מלך כזה, שחרטומים באים, עושים בלהטיהם-והוא מתהפך לסוסה; בא הבעל-שם-והוא שוב בן-מלך; מתים

הבע"ש ותלמידיו-והוא שוב סוסה? - - -

את זה אין ישראל מבין כלל וכלל. ולפיכך הוא שמח כ"כ כשהוא שומע צעקות ואנחות מצד הסוסה: האנחות אולי יעוררו בני אדם להושיע לה-להחזיר לה את כבורה (כאילו תשועה הכאה ע"י אחרים שמה תשועה וכבוד המחזר ע"י אחרים שמו כבוד), ורעיון בלתי נעים תיקף אותו רק בשעה שהוא משער, שהסיסה לא נאנחה אלא מתוך שאין לה מה לאכול...

אבל גם עתה שערי התנצלות לא ננעלו: אחר אילו היה גוו נתון כל כך למכוב, לא היה רוחו גדול מזה. ושיב היסטוריה: בימי הבינים היה עוד יותר רע... צוררי-ישראל, כלומר, ציררי-הסוסה עשו מלאכתם „באמונה“...

ארוכים הרברים, שישראלים שומע, ולא קצרים, לגמרי לא קצרים, גם אלה שהיא משמיע בפרקים הרבים שלאחר זה. כח הדברנות שלו, של ישראל, כמעט שאינו זהות מזה של הסוסה. הרבה ענינים טתורים לו בהמשך הימים והדברים, וכיחוד במה שנוגע לאהבת-האדם הפראויולוגית ולתרופותיהם ולסגולותיהם של אידיאלי-ההשכלה בדבר צרת-היהודים. עיניו תסובינה להתבונן אל המקומית, שאחרים אינם רואים אותם. תנאי החיים ואינטרסי החיים. ברם, השתפכות הנפש המליצית שלו מטביעה לפעמים באפס גם את גרגירי-הזרע. וסוף דבר הוא, שישראלים אינו יוצא מתוך הכלכול והמבוכה, שבין הסיסה והנערים הפראים, שבין ישראל לעמים...

מה שמתחדש לו לישראלים, באחרונה, (מה שאמנם נרע עוד מה„ספור“ על אברהם יצחק תקיף) הוא, שיש גם גלות פנימית ושהיהודי משועבד גם בתוך ביתו לרוכבים ומנהיגים שונים (ו„המשכילים“ מסוג ידוע בכלל); מתחדש לו, עד כמה מהבל הנה יהריו כל דרישות ההשכלה החיצוניות, מעין נקיות, שפה צחה וכו'. או יתגלו לו „היסודות הסתקריטים“ בצורת ועד החברה לצעב"ה, ואז ילעיג גם על המחשבה המשכילית של עצמו, שחשב לפנים בלבו: צרקו הבריות, בהמה זו אין לה תקנה, ולמה אשחיר פני עליה? הבה אראג לעצמי! אבל, בכל אלה, גם אז אינו נתן לבו לשכוח לגמרי את „המאטרו הבריות“ הבעל-הביתי ולחשוב בעיקר על העיקר: אם סוסה זו, אם יצור זה, יש לו תקנה להניח את עצמו מרודסיו ולחיות עם עצמו. בכל אלה, יש זעיר שם אפילו התבלין על כל הטוב שעשתה הסיסה לנערים הפרועים ועל כל כפית-הטובה מצד אלה האחרונים ביחס לסוסה. בכל אלה, סוף-סוף, מגדלי אף הוא כאילו מסתיבב מסביב לשאלה: סוסה זו חוטאת היא לאחרים או אינה חוטאת, מבלי להבין שלא החטא לאחרים סמית ולא היושר מהיה, מבלי לחבין, שהסוסה הזאת בצורה שהוא רואה אותה ובשאלה הזאת שהוא שואל עליה, שאלה שהיא מוקפה וכרוכה בה, חוטאת גדולה היא, חוטאת גדולה, בכל אופן...

מגדלי רואה את כל שפלות המדרגה של הסוסה היום, למרות כל הברכה הצפונה בה לאנושיות ולמרות יחסיה „בן-מלבי“ מאו, מתרע על שאין מרחם אותה, ויחד עם זה הוא חוכך בדבר, אם ראויה היא לרחמים, אחרי שהיא שתקנית וסבלנית יותר מדאי. לבסוף

הוא נתן לה לבעוט בהשכלה, בהשכלה זו הנדרשת ונתבעת מאדם בשרם יתנו לו לאכול ולהיכיה ספיה ומפי השטן (שטן) נאמר בדרך אנכי, מנוחך קצת ובלתי נורא כלל!) שאכילה קודמת לכל, שאכילה צריכה להגותן למוסה בלי כל תנאי קודם. ועל דעתו לא יעלה כלל, שכל זמן שמוסה-מלך-ומוסה זו טחכה בשתיקה או תובעת בפה שאחרים יתנו לה לאכול-אין הברל בין שתיקה ותביעתה; שכל זמן ששאלת-שאלותיה בהכרח היא: הרעה היא אם טובה ליתר הבהמות, או גם אם תפטר השאלה, כרעת יש אומרים, לטובתה, הנה גם „טובה“ זה כחדק והם כל מינינו!

ד.

לפי שעה אין עוד לפנינו מנדלי האמן. יש עין רואה, יש ידיעת-חיים, ובכל אלה משתמש המוכיח הדימוקרטי, יוצרו של „שלמה ווקר“ בה „טקסא“, כבאמצעים לצורך סענותיו והיכחותיו. אבל האמן המסתכל בתכונת הדברים השונים באספקלריא מאירה, מבלי היות מוכה במטרים של נשיות צדדיות, ישעיות, חולפות, ומבלי השיש לכל מה שיצא מהתכלותי זו, בחינת „יהו דברך מר כמות-אמור!“—אמן זה עריון לא בא. וסימן ראשון: הנבזרים אינם מיזברים כלל מה שהם צריכים לרבר לפי מהותם, כי אם מדברים הם ממה שדווש להאברך, שעוב ככר ספסל ההשכלה והתחיל לעורר עולמו הקטן בטענותיו הריפורמטוריות. אפילו אמו של ישראל, אמו של אקסטרון זה שנשתנע, לעדות עצמו, מרוב אקסטריות, שאינה סוכרת כמותו בהרבה משאלות היהודים, דבר תדבר, בכל זאת, בלשונו של בנה ותשתמש במבטאיו הוא ממש. היא מצדה רוצה, שהוא ישא אשה, יסמוך על הנס ויחיה ככל היהודים, והיא דורש, שהבטחון מטבע שנפסלה צורתו הוא, שעכשיו אין סן יורד מן השמים, ושביחוד אנו היהודים שרחוקים ולחצים אנו החכמה תצילנו. התוכן שונה קצת, לכאורה, וחתוך הרב, בכל זאת, אינו שונה. הכעס על הלמורים היתירים, הזרים, על העניינים המיתולוגיים, הרמיוניים, „הרחוקים מן השכל“ יביע הוא בע' 4 של הכרך השני והוא בע' 21 של אותו כרך בדברים דוטים... אפילו המלה המנדלית, השאובה בודאי מאיזה מדרש-תנחומא, „קטורין“, שאותה יהודיה וקנה וראי לא שמעה אותה מעודה, לא תחסר ברבריה באן...

כאמן אסתי, אמן ממדרגה ראשונה, מופיע מנדלי בפרקים הראשונים של „ספר הקבצים“ העברי, שבו מתחיל הכרך הראשון.

הנני אומר: העברי.—כי הנה כל כסה שמנדלי הוא מספר על אחרים, לאחריים ובשביל אחרים, אף על פי כן. משהאמן שבו הניע למדרגה עליונה, מן הנמנע היה שלא יחוש, כי היצירה באה, בעיקר, להקל על היוצר עצמו ושהמלה האמנותית נאמרת לא רק לזעזע, כי אם, ובעיקר, בכדי שתצטרף שתצא, שתתפרץ, בחינת אש עצורה, שבטבעה להתפרץ, בין אם תמצא קוצים על הרכה לבערם ובין אם לא תמצא. ובמרה שהמלה העברית של השפה העברית כחה והיוונותה אתה להקל על היוצר העברי את מכאוביו—למרות מה שהיא מתה ובלתי נשמעת לאחריים, לרבים—לא יכול מנדלי האמן שלא לשוב ולהשתמש

בה אחרי ההפסקה הארוכה. וראי, המלה הזרנגנית-היהודית, המלה של שפת-האם, מקילה יותר; ואולם היא לבדה לעולם לא תספיק לאמנים עברים כמנדלי, שגם לשון-הקודש היא מקור-חיותם, שגם שפת עבר מסייעה לבירור הרגשותיהם והצטללותן. ולפיכך יתכן לשער, שבעבור בעל "האבות והבנים" בתקופה ידועה מעברית לזרנגן לגמרי, בלכתו לכתוב את "הארם הקטן", "פישקא החגר", "הסוסה" והמחזות ביהודית המדוברת, למרות היחס של אי-כבוד מצד בעלי-הבתים, מצד אנשי הקהות והמטמטום בדורו, "לזרנגן", ובלבד שיובנו דבריו להמון הקוראים (יוזר בהזדמנות הפיליטון "אליך שר האלף" בגליון האלף של "המליץ"), או אמנם הראה בזה נבירה אורחית, או אמנם הראה את כחו להתנבך על יצר הכבוד המדומה שבו ותליתו ברעת אותם בעלי-הבתים, או אמנם הראה הבנה, כי שפה עממית שרבות אנשים מדברים בה לעולם אינה זרנגן, ואולם לא האמן שבו דחפו למעשה זה-כלומר, לכתוב בזרנגן ורק בזרנגן-אלא מה שקדם בו לאמן: כתב המאמרים הדימיקרטי וסופר הסביבה, שענינו נטויות רק אל הסביבה. ואם אין ראיות מוכיחות לזכר, וזכר לזכר יש ויש: הרי האמן האמתי שבו, האמן, ששפך-שיחו קודם בו לכל, ידע לבוא אח"כ ולעשות ס"פישקא החגר" שבשפת הסביבה החיה ושפת הנפשות הפועלות בספור-את "בלשון-הקודש המתה והבלתי מובנה. והי מינייהו עדיפא? מתניתא אחריתא עדיפא! הנה אומר — — —

כן, כאמן ממדרגה ראשונה הופיע מנדלי לספרותנו העברית בפרקיו הראשונים של "ספר-הקבצנים" העברי (ככמלה "העברי" כן מריוק אני בלשוני גם באמרי "הראשונים"), וכאן באה לראשונה גם ההערכה העצמית האמתית שלו. כי הערכת האמן, כזכר האמן, נאמר בדרך אנכ-גושאת בקבה תמיד איזו קוים, איזו צדדים, שאינם נאמרים, שאינם יכולים להאמר-לבל יתבוז, לבל ישתחו ע"י האמירה המפורשת; ברם, יחד עם זה, יחד עם אי-האמירה, מורגש, בכל זאת-ע"י מה שהאמן אָמר ואיך שיאמר-כי ישנם פה, ישנם אותם הקוים והצדדים, הנחוצים, החודרים, הקולעים אל המטרה, וישנו פה, ישנו אותו המבט המקיף, הרואה למעמקים, הדין מתוך הבנה פנימית, אינטימית, נסתרה — — —

...מהו טיבו של היהודי? אך אל נא תשאלו להגדיר לכם מקודם: מהו הטיב החיובי ומהו הטיב השלילי. כי בשביל האמן האמתי, המבקש תמיד להחזיק באשיות אשר עליהן הטבעה הבריאה, אין זו שאלה כלל. לא כמושכל ראשון כי אם כמורגש ראשון ברור לו, לאמן, שראשית כל טוב ואחרית כל טוב, ראשית כל ברכה ואחרית כל ברכה, היא ההכשרה להתאחד עם הטבע, היא האמונה הגדולה והחוקה הממלאה את הנפש, היא בריאות הנוף ועושר ואישר הכח, העושים את האדם חסון, יפה, בטוח בעצמו ובלתי תלוי בדעת אחרים!

הכאלה חלק יעקב?

לא, "כיון שנושב רוח חם וימות החמה מגיעים ובעולמו של הקב"ה אורה ושמחה— ימי אבל וצום וככי ממשמשים ובאים ליהודים" (השורות הראשונות של הכרך הראשון).

לא מעדרים נוצצים נחוצים להם אז, לא חרכות ממורטות ולא תוף וכנור לצאת על פיהם במחילות בשעות המנוחה, כי אם „מכשירי הבכיה, קינות וסליחות ומיני תחינות, שופרות ומחזורים, מענה לשון ותפלה זכה וכיוצא באלה שיפים לשפיכת דמעות" (שם). בשפיכת דמעות זו יש גם „שעושים סחורה" (באיתו דבור המתחיל „כיון") אבל צד זה כבר אינו מענין המספר הפעם. ובאמת, באמת „אינו מענינו"—לא רק על פי המאנרה המכוונה של מנדלי לומר „אין זה מעניני" דוקא על מה שנוגע ונוגע לו עדי הנפש. כי עיניו העיקרי של מנדלי בזה הוא באמת הבכיה כשהיא לעצמה, החולשה שבה, הקלקול שבה.

בכיה ושפיכת דמעות—כמובן, לפני אלהי-השמים. כי הלא על כן עם-האמונה יקרא לעם הבכין הסקולר הזה, שככה משפיעה עליו התהדרשות הטבע, שאת ימות-החמה הוא „סופר ומכלה בבכיה". אבל האמנם זוהי אמונה? האמנם יש אמונה באותן ערי-התחום, שמנדלי נוסע לשם בעגלתו? לא! התרשלות והכנעה ודרכוך הנפש לפני המעניש הגדול היושב בשמים יש כאן, אבל לא אמונה. הכנעה ודרכוך הנפש של „נשרפים" בפני אותו המיסר הזועף השולח את פניו, את שריפותיו וכו' בכתי העיירות ההן באותם ימות החמה—שריפות, שאין ידים ואין הריצות ואין אומץ לכבות—אבל לא אמונה, לא ריליגיוזיות מרוטמת את הנפש של יודעי-אשר, לא תמימות ריליגיוזיות טהורה של אנשי-השרה „אלהי אברהם יצחק ויעקב" הקפדני, „המתנגד" הגדול המניח בעצמו תפלין על פי כל הפרטים והדקדוקים התלויים בטעוה זו ומתנועע כל הימים על ה„שולחן ערוך", הוא צוה לצום ולבכות, ולפיכך בוכים וסופדים וצמים, אולי ירהם, אולי ישוב מחרון אפנו... ואולי... אולי גם זה לא יבוא בחשבון... שיש: „ונהנו העולם"... שיש: הרגל, קהות, מצות אנשים מלומדה... (כי האמונה לעם עירוני זה אלפים בשנים מאין, מאין תמצא?)

היום יום שבעה עשר בתמוז (השנה כרך שלישי, ע' 56), ומנדלי—אם תמצאו לומר: באיזו טרה סמלה של כנסת ישראל—יושב על דוכנו בעגלה, עטוף בטלית ומעוטר בתפלין, מחטר כלאחר יד אחר סוסו בשוט שבידו, מתפלל שחרית ומשרך דרכו בהיק התולדה הנכרית, „הטבע כל שונם" (בדרך אנבו) לא רק אותו מנדלי הניסע, אלא גם מנדלי—מנדלי בעצמו, מנדלי הסופר ליהודים, מאריך בתאורי-הטבע ככפ-כפר שראה את המלך: התפעלות רבת, אמתית ועשויה גם יחד, וכוונה להפליא: ראו, יהודים, אני מתאר לכם את הטבע), ומיד שורה עליו השניות ברגשותיו ברמות יצר טוב ויצר הרע (שניות)—נחלת מקוללים, „נפשות פורחות", „חבילות מפורדות וערכות חבוטות" (מאז) ובאה אלי הערטה היהודית הספיציפית, שהעמדת פנים, פני תם, וכסילות משמשות בה בערבוניה. הוא מעלה על לבו את כבוש נבוכדנאצר (רבר יהיה נוגע בו בעצם כהשלג דאשתקד אלטלא ראה אותו ברמות פורעי-פרעות בישראל מראחמול) ומעמיד פנים עצובים, מתאנה בהסידות ואומר את הפזמונות הקבועים. הרי פזמונות בלתי קבועים ובלתי מנוסחים על פ הסדור „נהורא מעליא" אין היהודי יודע. תחת זאת „יהודי סכינן שהוא שופך שיחו לפני המקום ואומר לפניו פזמון—קבוע—כסבור הוא שעשה מה שבידו, ודעתו נחה ומתישבת"

עליו" (שם, ע' 2). לסיכך מיסב מנדלי על דוכנו, מתאוה ואינו מתאוה לאכילה, אבל את זקנו הוא מחליק בנחת רוח: "רבונו של עולם! אני עשיתי את שלי ויצאתי ידי חובתי, שפכתי דמעות והתפללתי, עכשיו אין הרבר תלוי אלא בך". כחי אני הלא אינו אלא בפה, ופרנסה—עורה נא, התעוררה נא אתה והראני חסדך, אב רחום וצדיק!" — — — (שם; והשנה לזה כרך ג' ע' 16, ספור "בפתם רעם", ד"ה מיר כשננטרו הסליחות).

הספור במכשירי-הבכיה התנמנם מתוך תפלה ועגלתו טבעה בבוקר. וכאן באה הפנישה, או יותר נכון, ההסתבכות בסוחר שני, ביהודי שני, באלתר יקנה", שאף הוא סבוך בטלית ותפלין ומפרפר תחת העגלה. ברנע-היקיצה הראשון עלה פחד בלב מנדלי: מי יודע מה אנה לידו בדרך זו שהוא הולך עליה, אלא מכיון ששמע קללות בלשון יהודית וגניחה ושעול כאחת, שב אליו רוחו: ביהודי נפתכך, אם כן אין יראה—ומיר עוד הוא מצרו "קופץ ובא לשם מלא חמה".

המריבה סוף-סוף מסנה מקום למשא ומתן. מתחילים, כמובן, מיר בין שני הנפגשים עניני מסחר, כלומר, התהיה איש על קנקן חברו, הבריקה, הדרך-עקלתון, החלוקה של סמרטוטים בסמרטוטים. הרי "יהודי אפילו כשהוא גוסס, כיון שהוא שומע דברי עסק, מיר דעתו מתישבת עליו" — — —

ולשונו ניטלת—אפשר היה להוסיף. תשעה קבין שיחה ופתוי וקנטור צמים את אונינו—דבור אין, לשון אינה.

כי הלשון, רבותי—כהכרה העצמית— כל מה שארם או עם מרבה לעמוד על דעתו, להתפתח, להשתלם, כן תחזק ותשתלם היא אתו. לא לחנם שגור הסבטא: "העם והשפה"—בשפתו יוכר עם. כשההכרה העממית עורה בערפל, או גם שפת-העם עניה, רפויה, מבוללה. (שהרי, מאירך ניסא, מחשבה שלא מצאה את בטייה במלה ברורה, טתאימה, רופפת היא ואינה צלולה). להמוני עמי המורה כיום, למשל, שורה להם היצירה וורה המחשבה, אין הברלה ואין הקפדה בשפה. הם נכונים לדבר בכל לשון שאתה שומע—"כאשר יעלה המולג", מפני שלהם, הנחשלים והבלתי-תרבותיים, השפה היא רק בחינת אמצעי למשא ומתן עם אחרים, ולא יצירה עצמית, לא מילדת-המחשבה.

גם אנו היהודים, רבותי, הננו עם, שאין לו לשון, ומה שמנדיל את האסוף, שבמעט אין לו צורך בלשון. היחס אצלנו ללשון הוא מיכני, ולא אורגני. זרנון גרמני, פולני, רוסי, אנגלי, צרפתי, בכלל, רכישת שפות הרבה על בורין או שלא על בורין, הכל כפי הצורך בכדי לסחר את הארץ אשר בה אנו נחתים או אשר אליה נבוא לגור—וזהו כל משאת הנפש. ולא רק הגוי, גם הרבונו-של-עולם שלנו, להבדיל, נכון לשמוע את תפלותינו בכל לשון, ורק מהרנל יוסיפו להתפלל אליו בשפה העתיקה, הבלתי מובנה המתפללים. אך אין זה מענינו".

מה שחוא מן הענין—חטו און, רבותי, לשיחת מנדלי ואלתר! נבורי "ספר הקבצנים" האלה, הסרבים, כנבורי כל ספרי מנדלי, לדבר כל כך, כרצון יוצרם, הרי שפה אין לחם:

באיטר וכדברים ובתנועות הידים, אבל בלי לשון יעשו את עסקיהם. עט! בע! מע! סגנון לשון הטובה" (כרך שלישי, ע' 36). והדבר צריך עיון רב וראגה גדולה.

באינדיבידואליזציה של גבוריו, כמו שהיו אמרים היום, אין מנדלי המספר מראה נפלאית אפילו בפרקים אמנותיים אלה. במנדלי ובאלתר יש טפוסיות יהודית רבה, הם הנם טפוסים יהודים—אבל אינם טפוסים שונים ונבדלים, אינם טפוסים מיוחדים, שכל אחד מהם יכלול קטיגוריות מיוחדות. עדיין לכל היהודים פנים אחרים בעיני מנדלי. אלתר יקנה"ו, שגם הוא מוכר ספרים, דומה כמעט בכל למנדלי בעצמו: בטבעו, בהגיגו, בהשנותיו, בהתחכמותו, בפנייותיו, בתנועותיו, ברמיותיו, בעקמת שפתיו. שני גבורי ישראל אלה, שהיו עומדים בשרה בטליותיהם ותפילהם, "זועפים וזועמים ומזומנים להיות סוטים אחד בלחיו של חברו" כמה דומים הם, אליבא דאמת! ממש כשתי טפות מים! שר איתו השרה ודאי הביט בתמהון ובאי-רצון על שני עובדי-אורחותיו המצויצים האלה כאחד!

מה שנוגע לענלה הטובעת-אותה, כידוע, הוציאו הערלים שעברו במקרה, "ואלמלי הם, מי יודע... שהרי באמת מה אנו ומה כחמי? אבל בכח ידיהם של בני עשו המלאכה נעשית יפה... ובשהיו הם דוחפים היינו אמרים: החפו היטב, היטב דחפו, מפני שהקול יפה לדחיפה—ואנו בעצמנו היינו גונחים ומספרים בכל אברי גופנו ונראים כדוחפים"... (שם, ע' 5).

וכאן, במקום הזה, בסוף פרק ראשון של "ספר הקבצנים", אחרי התמונה המחרידה הזאת בכל תיבה ותיבה שבה, מתעכב מנדלי קצת כמו מאליו על לעגם ועלבונם של בני-חם ביחס ליהודים האלה, ש"מטפלים בסוסיהם בבגדי-כהונה ועובדים את הבורא במקל וברצועה" (שם); והשויה פנישת התיירים בנימין וסנדרל באכה, כרך שני ע' 121, וגם פנישת בנימין לברו באכה בפרק "בנימין נעשה קדוש", עיי"ש). וכאן מתחיל הסעיף הראשון של ההערכה: הם ואנחנו; וכאן מתגלים שני מיני היחס של היהודים לנידון זה, למה יאמרו הבריות עליהם (מה שמצינו לאח"כ גם בכרך שלישי ע' 88, עיי"ש): אלתר לא היה חושש להם, מבטלם בלבו ואומר: מי נתן דעתו על פראי-אדם אלה ומה הם שנתבייש בפניהם? לא כן מנדלי, שלפי עדותו לעגם זה עליהם היה לו כעקיצת עקרב. "אי שמים! הלעג הזה למה?"

למה?—זהו זה כל כך ברור, לכאורה. אהו מותיב ואיהו מפרק לה מלכתחילה. התמונה בלה שהראנו עונה על השאלה הזאת, על מה ולמה... אם כל כחנו בורזו קולנו, והדוחפים האמתים הנם הם, הערלים, אם אנו רק גונחים ומספרים ונראים כדוחפים—איך לא ימלא שחוק פיהם ולשונם לעג ובוז? אחרי זה—כלום עוד אפשר לנו שלא לקבל עלינו את דינם של המלולים בנו? נקלים אנו...

ה.

"כדורות שעברו—אומר אחד העם במאמר "חצי נחמה"—כשהיו אבותינו מאמינים בפשטו של "אתה בחרתנו" לא היתה החרפה שחרפום האומות פועלת כלל על טהר נפשם

פנימה. הם ידעו את ערכם ולא התפעלו עד מה מן „הסכמה הכללית“ אשר מחוץ להם, בהיות כל חברת המסכמים נחשבת בעיניהם למין מיוחד של בריות זרות להם ושונות מהם שנוי עצמי, בלי כל יחס ורמזין בינם ובינן. אז היה היהודי יכול לשמוע במנוחת לב כל המגרעות המוסריות והחטאים המעשיים שטפלה עליו הסכמת העמים מבלי להרגיש בנפשו שום בושח או שפלות פנימית, כי מה לו ולמהשבות „הנכרים“ עליו ועל ערכי? לו רק יתנו לו לישוב בשלוה!— אבל בדור הזה אין הדבר כן. עתה „עולמנו“ נתרחב הרבה. וההסכמה האירופית פועלת עלינו בחוקה בכל ענפי החיים, ולפי שאין אנו מוציאים עוד הכל מן הכלל, לכן נתפעל בעל-בדורנו ממה ש„הכל“ מוציאים אותנו מן הכלל. סופר אחר רוסי שאל באלה הימים בתמימות: אחר שכל העולם שונאים את היהודים, וכי אפשר לומר, שכל העולם הייבים והיהודים זכאים? — — —

אחד-העם אימרו: כן; והראיה: עלילת-הדם. הוא כולו על צד הרורות שעברו, מבלי לחוש בנפשו. כנראה, שים העקה על הפסוק שלו: „לו רק יתנו לישוב בשלוה“ ומבלי ראות, שפסוק זה משיב אחיר אפילו את הוכחת-הברזל שלו מעלילת דם על חיוב כל העולם כלפי היהודים. עלילת דם! עלילה זו שמרעילה חיי כל יהודי, מכניסה פנם ביחסיו המהורים לילדים הנוצרים, מטילה טרה בו בכל פעם אשר יגש להחליק לחי ילד נוצרי—מה החשוב אמו של הילד בשעת מעשה? האם לא תחשיב, כי כונת-שחיטה בדבר?—עלילה נוראה ואיומה ומנוחכה ומחוסרת כל צל של יסוד זו, האין היא מופת ברור, כמה כל העולם הייב זאנו זכאים? ואף על פי כן! אעפ”כ, מי יודע, אפשר, שלא... אפשר, שלא כך... שהרי אף העלילה הכי-כוזבת הזאת, סוף-סוף, אינה סבה לשנאה אלא תוצאה מהשנאה „הנכרים“ התושבים, האזרחים, העיקריים רואים תמיד עם זה, צועני יושב בתוכו זה כמה בשנים שבין שההסכמה האירופית אינה פועלת עליו (כמו על ר’ אלתר וברורות הקודמים של אחהרע) ובין בשהיא פועלת (כמו על ר’ מנדלי ו„חמשכילים של היום“) הרי אין נפשו בעצם אלא לזה, שאחרים „יתנו לו לישוב בשלוה“, שאחרים לא יגרמו לו צרות, שאחרים יוציאו את ענלותיו הטובעות. אחר הוא ומשונה וזר ומנוחך ואינו מעורר, בכל אופן, שום כבוד לעצמו, אבל כל זה כאילו לא איכפת ליה, ובכל אופן אין כחו כלום לעזור לעצמו, לרחוף בעצמו במקום שצריך דחיפה. בכל הוא צריך לאחרים, בכל הוא סומך על אחרים, וכל שאיפתו שיתנו לו אחרים לישוב בשלוה. ועם שכזה לא ישנאו? ולעם שכזה לא יבוזו? ועל עם שכזה לא ישתוממו, לא יחודו חידה ולא ימשלו משל? ובחם לעם שכזה לא יאמינו כל עלילות נתעבות?

אי-ההבנה, התהיה מולידה תמיד את האמונה התפלה. אבל האם בזה ננחם, נוכל להנחם? האם אי-הבנתם, תהיתם ושעתם ינחמונו? הן לא זה שלגויים יש אמונות תפלות ויבא את רוחנו, הן לא על מה שהם כוזבים ומהבילים נראים, כי אם על מה שאנו, אנו נתנים מקום לאגדות משונות, שתהאלכנה אדותינו—אנו בכל חיינו ההיסטוריים... הַגָּרָה, רבותי, היא לא בזה, שלרורות החרשים אין העז והאומץ של הרורות הישנים

לומר: "מה לנו ולהם?" כי אם בזה, שלנו במצבנו וביחוסים השבעיים שבינינו וביניהם אין רשות ואין זכות ואין אפשרות לומר "מה לנו ולהם"? המעולים שבכני הדורות החדשים אינם כלל דואגי-העולם, ובמובן זה אין להם ולגויים כלום באמת; זרה להם גם הגניחה של ר' מגרלי: "אי, אי שמיט! למה, למה ידברו עלינו רעות, ואנחנו לא חטאנו? הלעג הזה למה, למה?" כי לא על מה שהם ביום לנו ומציקים לנו אנו דואגים, כי אֵל על מה שאנו מוכרחים—על פי היושר ועל פי ההרגשה הפנימית—להתחשב עם היחס שלהם אלינו, ובשום אופן אין אנו יכולים להשתחרר ממנו, מן הלעג. מפני שמכירים אנו, שיותר משהוא אופיי בשבילם נוגע הוא בנו. ומכירים אנו גם כן, כמה נחיד וכמה התחפשות וכמה שפלות-הנפש, ולא "טהר-נפש", יש ב"בטולו" זה, כביכול, של ר' אלתר, שאינו חושש, כביכול, ואומרי: "פחע! מי הם סראי-אדם שנתכיש מפניהם?" אותו האיריאליזמוס השם אפר על עיניו לכלי הכיר את המציאות, לכלי ראות דברים כהיותם, אלא להיות בסגורים ככוונה—כמה קטנוני הוא, כמה מתועב הוא! ואף מרה זו לכלי להתחשב עם מה שאחרים מדברים עלינו, עם ה"מה יאמרו הבריות?" ודאי מרה יפה היא עד לאין מעלה הימנה. אבל כמה דברים אמורים? כשאי-ההתחשבות באה מתוך הכרת כח עצמו וצרכת עצמו. אז סימן הוא לעצמיות איתנה, סימן שהבלתי מתחשב מוצא את אמתו בעצמו ואינו צריך להסכמת אחרים. ואולם אם אי-ההתחשבות באה מתוך הרשות, מתוך קהות, אם השכן אינו מתחשב עם דעת בעל-הבית עליו, שלו הוא צריך, בו הוא חלוי, אם ר' אלתר מבטל את "פראי האדם", שאלמלא הם, אפשר שלא היו מוציאים את העולות לעולם—אז כבר טוב מזה ה"דור הזה", ש"ההסכמה האירופית" פועלת עליו והוא "מתפעל"...

ואולם אל הרור הזה ואל ההערכה העצמית הישראלית של המעולים שבו עוד נשוב בפרק-ההתימה של הרצאתנו ובמלואים. שם נראה גם ער כמה היה בבטול ההיסטורי מן האמת ועד כמה השיאו אבותינו המבטלים את עצמם לבטל ועשו עצמם כמבטלים בעוד שבעמקי הלב לא בשלו כלל, לא יכלו לבטל... ועתה נחזור לענינו—לכתבי מגרלי.

ו.

רבות דברו המדברים על ההערכה האסמטית בנגוד להערכה האטית. רבות התפארו משרתי-היופי על כי אינם, חלילה, כהגי-המוסר. ערכי הטוב והרע שלנו—דברנו הללו בראש מורם ובחזה מובלט—הם ערכי היפה והמכוער ולא המוסרי והבלתי מוסרי!

מגרלי מוכר ספריים-אמנם, ככל אמני-התכל הותר חשובים—אינו גורם אנטיתוזה זו, שבין יופי ומוסר. את ההערכה האסמטית אינו מעמיד נגד האטית, כי אם דא ודא אצלו אחת היא. נקלים ומנוחכים אנו מפני שאנו חלשים ולפי כן בלתי יפים, ולפי כן גם בלתי מוסריים!

מקריאת "ספר הקבצנים" אנו מקבלים רושם, אולי, עוד יותר נורא גם מזה שרצה והתכוון המהבר לעשות עלינו. מן הצד החיצוני הרי זה "רומן מחיי הקבצנים", עם לילוג מכוון כלפי פנה אחת, כלפי קרן-זווית ידועה. אבל המנו המעבר יול

אותנו וממלא אותנו למקרא ה"אפיפיה" הזאת, יגיד ויעיר לנו, שזו אינה כלל רק מקרן זוית, שהאפוריזמוס "כל ישראל קבצן הוא וסני" (ספר הקבצנים, ע' 55) אינו מבטא בעלמא, הנתן בפי אחר שאינו הולם איתו, בפי אלתר יקנהו, אלא אמנה קבועה בלב, שגם שני המנדלים בעצמם לא נמלטו מסנה אף לשעה קלה. כשם שהאפוריזמוס האנב-אורחאי, לכאורה, של יונטיל "הרבה יהודים מתפרנסים מסמרטושים" (שם, ע' 103) אף הוא לא לוקח אלא מפי מנדלי בעצמו וגם אינו אנב אורחאי כל עיקר... (הרי כך יאמר גם העלם שלמה לאמו ב"בימים ההם": "הרבה סמרטושים יש אצלנו חוץ ממני, סמרטושים מכל המינים וגוונים משונים", כרך שני, ע' 187, ועיין שם גם ע' 212, סוף פרק ישיע).

כן, מכל הספור, בין בעת שמנדלי מדבר בערו, כלומר תחת ש"י אברטוביץ, בין בעת שאחרים מדברים ומספרים (וכמובן בלשון המדרש ומנדלי: אמר להם הקב"ה לישראל... אמרו לו ישראל להקב"ה... צורה ספורית, שהקורא העברי כבר רגיל בה במקצת!), בין בעת שפישקא, גבור-הרוח, מספר בערו ובעד אחרים באותו הניסח המנדלאי*, מתקבל רושם אחד: בעלי-הבתים הספורים של "עם הקבצנים", הוה, שגם הם, בעצם, קבצנים נמורים, והנוסעים בענלה עם מנדלי מו"ם בתוכם, כאילו שמחים ונהנים מזה, שיש תחתם ובתוכם עוד פחותי ערך ועוד יותר נחותי-דרגה מהם ברמות בעלי מומים וקבצנים רשמיים ומכל המינים, הפרים ורבים בענלות לפשוט בעירות לפשוט יד. יתר על כן; אפילו מנהגי ההענקה המרובה, שהם, בעלי הבתים היהודיים, מעניקים לאלה מכל אשר להם, מכל מאכל אשר יאכל ומכל בנד אשר ילבש, נדבות-המטון בהמון שהם נותנים לאלה, במדה שלא מצינו כמותה בשום איסה ולשון, מקורם לא רק באותה ההכרה המורששה בפרטים, שגם מצבם הם, מצב הנותנים, אינו בטוח, ושהנה היום אתה הקבצן ומחר אני, היום אתה המקבל ומחר אני, אלא גם, אולי, בהרגשת-התודה הלאומית לעני ולמחזיר על הפתחים על שהוא הקדים לשאת עליו את הסבל-התרמיל, שאין להמלט הימנו, על שהוא נזרדו וקבל עליו למלא את התפקיד הלאומי... (הרי כל הבטחון של הנוסעים היהודים הגדולים למן בנימין השלישי ועד ר' ליב המלמד מקומו ב"ט, אלהים לא יעזוב", ובשעת הדחק אפשר יהיה לחזור על הפתחים או לקבל תמיכה מה"קומיטט"...)

ומקבצנות עד יללות, אמתיות ומעושות כאחד—הלא לא רב הדרך. אב ותולדות; יללה מתוך כאב ויללה מתוך הרגל. "ישראל בלי קינות הרי הוא דבר שאי-אפשר" (ספר הקבצנים, ע' 27), ומצד שני—"קול ננינתם ושיר אקדמות שהם אומרים" סכאיב יותר מבכיתם וקינותיהם (כרך שלישי, ע' 19). "בנילה ברנה ובנעימה רבה הם אומרים את דברי השירה הזאת שמבטחת להם חיים טובים של כבוד וגדולה ורוב עינג ונחת ומומנתם לסעודה של לותן, והם רואים את עצמם יושבים בבני מלכים, אוכלים ושותים ושרים

* ולא רק פה. אפילו ב, קיצור מסעות בנימין השלישי יש שמנדלי התם נעשה פתאם חכם-מתוכם ומלעיג על השעבוד לאוטוהיטטים קרמונים בזה הלשון: השתא ניחא! כחיך וכיהדותי בנימין! לא בנהר בלבד אלא אלגולי היה ר' בנימין בדורות הראשונים רוכב על חסנרפה חיינו הנונים למעט נמילת מנחפת ולרכוב עליה מיד בלי שום פסקוק... (קיצור מסעות, ע' 146). ור"ל.

משמשים אותם באהבה ומבקשים קרבתם, בשעה שהם דווים וסחופים, ממושכים ומדוטים,
שנזאים ובזוים ויד כל במ" — — (שם)

המשורר אף הוא סועה כאן פניו בבכי, אי, אי, מציקים לאלה האמללים והם
צועקים ובוכים! ואמנם, אם רואים שיסורים באים על נפש יודע והוא מתנונה וצועק, אי
אפשר שלא להשתתף בצערו ושלא לרכך את הרושם האי-נעים של הצעקה בהרהור:
אחר אילו היו יסורים כאלה באים עליו, מי יודע אם לא היה מתנונה עוד יותר ואם לא
היה צועק עוד בקול יותר רם. ואולם יש רגש עוד יותר נאמן, הלוחש לנו בראותנו את
המעונה: אחר אילו היה במקומו של זה, אחר אלו היו יסורים אלו באים עליו, לא היה
רק צועק אלא גם יודע מה לעשות. ואם זה אינו עושה, אלא צועק בלבד, הרי שכל כחו בזה,
ואוי אוי לו לעצמו.—לנבי הערכה העיקר הוא לא ביסורים ובהעדרם, אלא בתכונת זה
שהם באים עליו. היסורים אין בהם למוד זכות על בעליהם. כי התכונה החשובה—היסורים
מקשים ומחזקים אותה, ובדלית ברירה—היא סובלת ושוקת. התכונה החלשה—היסורים
מציאים ממנה נניחות ויללות, ולא עוד אלא שעושים אצלה את אלה לדרב שבהרגל...
(זכרו כל פרק ו' שבספר השני מ"בעמק הבכא").

ובמאורת העוני והעלבון הזה, שנס הבכי גם הזמר בה מרגיו ומעליב עד היסוד,
מה כי נדרב על אטף רוח ועל הלך נפש כביר ועל רחשי לב עדינים? מה יופי! "מרקיקה
זו בחסידות ועקמת שפתים משונה היה נכר, שלא עם הארץ ובריה נסה הוא. כך הוקק
יהודי כשר ונפש היפה, וזה נתן אותו לחן ולהסדר בעיני כמו שהוא, מכף רגל ועד ראש,
עם החטטין שבפניו, עם זקנו ופאותיו המסובכות ושערותיהן בשיבה ושחרות, עם מצחו
הנבוה ועיניו הטרוטות ועם סיקת גריו הגדולה ונבו הכפוף. יהודי נופו אין צריך בדיקה,
ואסור לדקרק עם אבריו על פי חוקי הויפי, כי לא באלה חלק יעקב. יהדותו היא
יפיפותו" (כרך שלישי, ע' 123). "אין אנו בני מלכים ואין לנו פנאי להסתכל בנוי
וכיוצא בזה דברי חול. יהודים אנו, סוחרים אנו, חנינים וסרסורים אנו, טרודים בפרנסה"
(ספר הקבצנים, ע' 93). והפרנסה שלנו הלא ידועה היא מה טיבה. הפרנסה היהודית!
המסחר של יהודים! זה אינו ענין שנותן תוכן לחיים, כי אם "אבק פורח", שבו רוצים
להתכנסות ולהמלט מפני הריקניות, הריקניות המנימית—הדיוטא האחרונה של אי-המוסריות!
"שני הצדדים—מתאר מנדלי את סיחרינו באותו הספר—רוחם נוחה ממשא ומתן זה לא
משום הנאת ממין שבו, שהרי אף פרוטה אחת לא היתה להם ממנו, אלא מנוף העסק
בעצמו, ששכר עסק—עסק... דינו, שהיינו נושאים ונותנים, שוקלים וטרים ולא ישבנו בטל"
(שם, ע' 24; והשוה לזה "בעמק הבכא", ספר שלישי, פרק ח', ד"ה רסאל). כיוצא בזה
הצעקנות, שעמרנו עליה לעיל. "ישראלים פשוטים—קוראים אנו במקום אחר—אף הם צועקים!
ואמנם אינם מתכוונים בצעקתם לשם שמים אלא לשם הצעקה נופה—בין כך וכך הרי
לפניהם ענין להעסק בו ואינם יושבים בטלים" (כרך שלישי, ע' 47). לא רק עשית עסקים
—אפילו אמירת-התהלים, שביאליק ב,אם יש את נפשך לדעת" רוצה כל כך להתפעל

ממנה ולהשליך עליה את יהבו, אינה, על פי מנדלי ב, "ספר הקבצנים", אלא בריחה מפני אותה הריקנות המזוהמה והבלתי מוסרית כאחד. "מקום נודמן לי מאחורי התנור—יספר פישקא במר נפשו—ואני משתטח שם על הספסל ומתנמנם. אבל אוי ואבוי! לי לא ניתנה ליהנות מהעולם הזה. כמעט שישנתי ושנתי ערבה לי ויד ננעה בי ותניעני. אני משפשף את עיני ורואה לפני כנופאי של יהודים מפני יראי-שמים פניהם. הללו מבעלי חברת תהלים הם, המשכימים לבית המדרש בכל שבת כעלות השחר ואומרים תהלים, ומקומם בביה"מ מאחורי התנור. על כרחי אני עומד ועל כרחי אני נוטל את ידי ומצטרף לאותה הכנופאי. ראשי כבד עלי, חבלי שנה עדיין על עיני ואני על כרחי יושב, מתמתח ופוק ואומר תהלים!"... (שם ע' 84, סוף פרק כ'). ועוד במקום אחר שם: "מלחי סינא אלה נטלו להם במנפולים את ספר התהלים של דוד המלך ועושים בו עסק, אלמלי ידע דוד מלך ישראל ביד מי יפול ספר-התהלים שלו ואיוו פרנסות יעשו בו כפופי-נב, לבושי-סחבות ובעלי צורה ענומה הללו, וראי שלא היה מביאו לעולם!" (שם, ע' 64).

כפופי נב ולבושי סחבות ובעלי צורה ענומה, התולים עצמם בספר התהלים של דוד בן ישי מלך ומשורר ישראל—מה כאן מרובה משה: כעיר או אי-מיסריות? על כרחנו לומר: שניהם מרובים! בעת ובעונה אחת!

האמטטיקה והאטיקה—שתיהן לקו בבת אחת...

ז.

ספר הקבצנים עוסק, לכאורה, בספור המעשה סחוי-הקבצנים ובריות ידועות פרטיות, אישים נקובים בשמות: פישקא, אלתר יקנה"ז וכו'. ואולם מנדלי לא ימנע לרברר בו בפירושו על כל עמיד ועמוד אדות עמו ישראל בכלל—לענין ושלא לענין, או יותר נכון, תמיד לענין, מפני שאליבא דאמת—זהו כל ענינו. הספר מלא את המלים "יהודי" ו"יהודים". מבין אני תחבולותיהם של יהודים, "בקובלנא זו יהודי מיצא לו פתח חרטה", "פלוגי סחויק בזקן פלוגי ומושך איתו כמנהג יהודי", "היהודי מאמין בוטח", "יהודי משלנו אוכל ושותה ונושא אשה והכל לשם יהודי קודשא בריך הוא ושכינתיה". והנה יהודים בבית המרחץ—לא פישקא ולא אלתר ולא יונטיל ולא חיים-חנא ולא מנדלי—כי אם יהודים, היהודים הערומים, כביכול. כשהם ערומים, במקום שהכל מתגלה... והנה "קצתם שוככים שם בלא כח, נאנחים ונאנקים, וקצתם מזוינים בחבלי זרדים וצועקים: שמע ישראל, בני רחמנים! יהמו נא רחמכם! אוי, הבל בני ישראל! אסיקו הבל!... המרחץ מצונן, הכל צועקים, ואין פושט יד ומולף רותחין על אבני התנור המלובנות" (כרך ראשון, ע' 18; והשווה לזה כרך שלישי ע' 40). אין פושט יד לעשות מה שצריך, מאחר שאותם "פראי האדם", שרחיפתם דחיפה ועשיתם עשיה, אינם בכאן... ומהיהודים—אם אחר מתערר לעשות איזה דבר, הרי אינו אלא לץ, שמעלה הבל לשם ליצנות, כדי שיחנקו כולם" (שם; והשווה לזה שירת-המרחץ ב"קיצור מסעות בנימין השלישי", כרך שני ע' 155—154). וסוף הספר הנורא הזה: "הקיצו בני יעקב ושמעו! עוד שני יהודים באים לכסלון!"

יהודי ויהודים. מאושר היה העולם, כפי הנראה, אלמלא קללה זו—היהודי, היהדות (כלומר, היהודים—אצל מנדלי "כלומר" זה כמעט למותר הוא) מכה היא, שתמיד היא שותתת דם, שתמיד חשים בה אפילו כשכותבים רומן רק מחיי הקבצנים שבין היהודים. צעקה ומהומה; עם של ירד; שוכבים בלי כח—ואין נוקף אצבע, מלבד הלך היהודי לשם ליצנות. הכל מפותל ומעוקש, הכל מופרך ומקולל, הכל אסון—את היהודי לא בראו האלהים ישר! מארת אלהים. אפילו השניות של היהודי—מארת אלהים היא, בקיע-הנפש, ולא סימן להרכבה ולהתעמקות. אפילו הפסימיזמוס והלאחר יאוש של היהודי אינו ה"הבל-הבלים" של קהלת-בן-דוד, כי אם ה"לא-כלום" של אלתר יקנה"ז. "הכל הבל"—לא מתוך הסתכלות עמוקה בטבע ובחיים, כי אם מהתרשלות וחולשה, ולא מתוך חולשת החפץ לחיות, כי אם חולשת הכח הפועל... ואם ב"ספר הקבצנים", שסיף סוף ובכלל ספור הוא, ספור מן החיים, ושפישקא בעצמי, גבור הספור, יוצא בטובן ידוע מן הכלל של יהודים (ראה ע' 94); "ספר הקבצנים", שבו בפרט במחציתו השניה, יש גם הרבה דברי רגשות וכאב לב וענינים פרטיים של אדם פרטי ושל צבור בעלמא, עמודים ליריים כ"מי מאתנו בני אדם" (ע' 73) ותיאורים אנושיים-כלליים כ"נשים ובתולות היו עסוקות אצל המדורה" (ע' 107), שאינם ענין כלל להערכת טבע היהודי—אם בו, ב"ספר הקבצנים", אנו רואים כך,—הרי ב"קצור מסעות בנימין השלישי", שכולו סטירה אמנותית גדולה על "גדלות" היהודי, סטירה גדולה ונוקבת עד התהום, שכולו "מעשה באדם מישראל שהרים רגליו והלך על פי הדיבור למדינות ים ועשה לו במסעיו שם גדול בכל עמי הארץ"; ושכל כוונתו "לזכות את נפשם השיקקה של אחינו היהודים לשעום מעט מיערת הרבש, ההולך ממקור ישראל"—על אחת כמה וכמה! בעלי הגאיה מבני ישראל, המתחפשים ומדברים גבוהה, גבוהה על האקספולאטיביה שאומות העולם עושות בחכמתנו ובכשרונותינו, על האורות שגלינו ושאנו מגלים תמיד לעולם ועל תרבותנו הגבוהה—אל ימוש ספר הלגיונ והבטול הזה מעיניהם. כי בטון שלו, טון שנלקח בכל מקום שצריך ממקור ישראל, מספרי קדמוני, ובאחדות הטון הזה, שכולו סקשה, כולו הבלטה, עולה היא הספר הזה על כל מה שכתב ש"י אברמוביץ. בטלון קופאת על שמריה. אבל הכחות השפונים הטמונים בה מוציאים גם אנשים אשר בנדולות יתהלכו, אשר רוחם ימריא וישאם למעבר לנהר-סמכטיון, וכחם יביאם—לנהר סרחון...

כאן כמעט שכבר אין אנו מוצאים אותו הלעג הפרובינציאלי על "פרובינציאלים" יהודים, שפגש באיזה מקומות אפילו ב"ספר הקבצנים" (בפרק כ"ד, למשל, ע' 95, בר"ה "מר מסות", מן "בעיירות של ישראל" עד "בריוו אתה מכיר של מי הוא", או בפרק כ"ו, ע' 105, בר"ה "קשים היו עלי", מן "דבורם, הלזכר" עד "יאטם אוניו ולא ישמע", והשוה לזה כרך שלישי, ע' 5, ד"ה "הכסלוני", עיין שם). כשלתנו המנוחה של בנימין הנוסע אינה רק פרובינציאלית, אינה רק אי-יריעת החיים מנקודת ההשקפה של משכיל חכם בעיניו, כי אם לקוי טרני, שמקורו בחטאים היסטוריים!

„המעפילים“ שלנו, בנימין וסנדריל האשה, הגיעו רק עד נהר סרחון ונחטפו בירי חוטפים יהודים. צחוק הוא! כל השומע ישחק! אבל עד היכן, רבותי, הגיעו מעפילינו בימי המשיח האחרון לפני מאתים וחמשים שנה? עד היכן הגיעו המעפילים החסידים, שבאו אחריהם? והאם היו המצעים שבידי אלו שתי התנועות העממיות הישראליות נרולים מאמצעיו של בנימין השלישי? האם היתה העניות בחומר וברוח שלהם פחותה משל זה? האם לא היו סוללי-הדרכים ההמה סימכים בכל על הבל פה, קמיעות ופטשוט קבלי? האם לא היו חלוציהם הולכי בטל, לחשנים ואוססי-פרוטות? והאם היו הרבנים, שקללו את הנוחים אחרי ש״צ והחסידות, טובים ממקולליהם?

אל תנערו את ידיכם מבנימין השלישי—שלנו הוא! ואם בוו תבוזו לו—ביוז לכולנו! לא יפלא, איפוא, כי נוראה, נוראה היא הרצינות של מנדלי המלנגל בספר הזה, הרבה יותר מבקודם. כי אם ב„ספר הקבצים“ יש זעיר שם לנלוז לשם לנלוז, אם שם הוא עוד מרשה לעצמו לפעמים טון של קלות-דעת משכילית, שנאה היתה לגויים הביליטריסטים התועים לרחוב היהודים, הנה כאן בכל מקום ומקום מבצבצת מריחה-המות, בכל מקום ומקום חורקות השנים: שתו, רבותי, מנל-בנימין זו ותבוא כמים המרים-המאירים במעיכם!

ב„ספר הקבצים“ יש שהערה קלת-דעת כגון „הנקודה הישראלית היא בהוזה על האצטבא בכית המרחץ“ (ע' 6) מדווננת להערה ישטחית ומתחפשת באפר-של-עמקות כגון „מי סכל אימה ולשון מתעמלין ומויעין בעולם הזה כישראל“ (שם), והשוה לזה דרשה-הזויעה בכרך שלישי ע' 56. אבל ב„קציר מסעות בנימין השלישי“ כבר מצטרפת באותו ענין האטיקה של ערב שבת עם האסטיקה של המרחץ למננינה של חריקת שנים ארוכה: „ראו איש יהודי בערב שבת כשעולה מן הרחצה הנה הוא כתרס יפרח ופניו פנים חדשות, ניצוץ הישראלי בוער בו ומצהיר מרסי עינו“... — — — השנים חורקות ארוכות, ארוכות...

ה.

אחת לאחת ימנה מנדלי פה לפנינו את קלקולינו ולקויינו—על הסדר. בימי ההשכלה שלו (ואפילו עוד ב„סוסי“) התרעם והתרועע והלעיג על השונאים האומרים, שהיהודים טפילים הם. או חשיג את הרבר באותו המובן, שהיהודים עשירים הם, מסין קורח להם, ומיזקים לאחרים, וצעק על זה, מתוך הכרת צדקתו הנמורה, שזה אינו נכון! בין היהודים יש רק עשירים מועטים, רובם ככולם עניים ואביונים ומסתפקים במועט. כמה נחוץ לה לסוסה? מעט תבן והציר!... ברב, עכשיו נפקחו עיניו לראות אחרת. עכשיו כבר לא ראה בסביבה חזות הכל, כי אם צרף לה לסביבה, לתנאי-החיים ולהשפעותיהם, את האופי, שהוא גורם בהרבה ליצירת סביבה ידנעה ותנאי-חיים ידועים. עכשיו כבר לא היו לנגד עיניו האישים היהודים בלבד, כי אם גם, ובקיר, היהודי בהא הדיעה. ובחוד: עכשיו כבר לא היתה לנגד עיניו השאלה עד כמה היהודי מוסרי וטוב מאחרים וכלפי אחרים, כי אם עד כמה הוא מוסרי וטוב ביחס לאחרים, מה שיעיד על ערך עצמו. אמנם, גם עתה

הוא מדבר והחזר ומדבר על מעוט האוכל והמלכוש הנחויץ ליהודי בשלונג ("יקום דור חדש מחסר-קיבה לגמרי" — ינבא לנו עוד ב"ספר הקבצנים" ע' 7), אבל לא בתור המלצה והצדקה, כי אם בתור הערכת החשיבות ואי-החשיבות, בתור ציון הברל האופי שבין האוכלים לשובע ובין העתידים להיות מחוסרי קיבה לגמרי (יקרא ביהודי בכרך שני ע' 100 ד"ה אף על זה). כי עכשיו השאלה היא כבר מעבר לערכי ההפסד והתועלת במובן השכיח; כי יהא שבאמת היהודי התגר אינו גרוע מאחרים, ויהא שגם משובח, יהא שהקוקוטקה היהודית אינה נופלת במוסרה מהקוקוטקה האינה-יהודית, יהא שגם הגוי חי רק בעד עצמו ועושה תמיד רק מה שטוב לו אף שזה יזיק לאחרים, ויהא שהיהודי באמת הוא פחות מיוק (תזכר באגב-אורחא השיחה שבין מנדלי והגויים ב"בסתר רעם", כרך שלישי ע' 24) — אבל מה לנו מזה? הואיל וגם היהודי הכחוש והרעב אינו פוסק שהיות שפל, מנוגה, טפיל, כלומר, בריה שאינה יכולה להתקיים על חשבון עצמה בשום אופן (לרעת או לטובת אחרים — אין הברל!) אלא אך ורק בנוספ של אחרים ועל חשבון אחרים (לרעתם או לטובתם — זה לא נוגע). יתעמק נא המושג של מוסריות אצלנו ונראה, שאיך שיחיו הגויים ואיך שישורר אצלם סדר בלתי מוסרי בחלוקת פירות-העבודה, הרי סוף-סוף ובררך כלל יש אצלם עבודה, יש אצלם דבר-מה יסודי, זאת אומרת מוסרי, שאינו ואינו לנו! הגויים גם כשאין דרכיהם ישרים, גם כשאינם חיים על פי תביעות המוסריות העליונה (תביעות המוסר המקיבל, הגלח, הצבוע של ה"בנסיות" וה"קורקסים" אינן נוגעות לנו!), הנה הם נמצאים בנדרה, מפני שכחם אתם להיות על פיה לכשירצו, ובכל אופן יכולים הם, אדנותם בידם, גם לבעוט בכל מוסריות ולהשאר מה שהם, מאחר שהם חיים, קודם כל, ורק חיייהם מתוים דרך להכרה המוסרית האמתית שלהם; בעוד שאנו, מלבד שאי-המוסריות שלנו עלולה להתור סוף-סוף התירה אחרונה מתחת לכל קיומנו, התלוי בנם ובאור, הרי אנו טפילים ובלתי-חשובים ואי-מוסריים בעל כרחנו, אפילו כשאנו עולים לגרודם על מלחמת היושר והמוסר, מפני שכח אין לנו, מפני שיסוד-חיינו אינו בודינו, מפני שהקללה עלינו ועל דרעינו, מפני שב עיקר אנו תלויים באחרים!

המחיה והכלכלה! הפרנסה, הפרנסה! יודע מנדלי את חשיבותו ועיקריותו של דבר זה (גם את אי-חשיבותו ושטחיותו של כל מי שמבטל את זה בהבל-פה) ויודע הוא, כבואו להראות מאין בא אלינו בנימין נבורו, לתאר את זה קודם-כל בפרק ראשון של ספרו הנכבד. קללה-לעג תוססת בזה הפרק לזה ה"אני אומר לך, למשל, הבורא יתברך שמו הוא אב הרחמים וישראל הרחמים בני רחמים" (קיצור מסעות, ע' 100) לעג לאי-הדאגה וההסתפקות והבטחה של תולעת השוכנת בחורת (שם, שם).

ובפרנסתכם, וכאכילתכם, כך תורתכם ורוחכם, מלאכי מרום! — יאמר מנדלי ליהודיו, יהודי בשלונג — כך שאיפותיכם ואיריאליכם ברבר ארץ ישראל, נאולה ועולם הבא. ידעתך, ידעתך, העם, אשר מחלצו יצא בנימין בעל-הרמיון ובעל הבטחון! עוד בספרי "סוסתי" אמרתי, "שחתך ישראל, שלא איש מעשה אתה, אלא בעל רמיון" (כרך שני, ע' 83). עם רמיוני, עם על דרך הרמיון, על דרך המליצה, על דרך הלכאוריה! ידעתך, "עם של

מטריאליזמוס", שאינו עם מטריאלי, שאינו עם ממש, שאינו עם ארצי! ידעתך, עם של אידיה, "עם באידיה", עם שמימי, כביכול, שכולו מחוסר שמים עד הקצה, שכולו פרקטי, בכל פרטיו, בכל בניו, ובפרט בבנותיו... הוי, ידעתך, עם, שמאושרו חיים על חשבון קפיטלים שנשארו בירושה-זכעין, כיום, אין כל כסים, וכיחד עם זה אין גם כל מעוף. הוי, ידעתך, עם מתהלל על שאין לו הוד, כי אם עבר, עם מתהלך בעתיד ובשמים-ורם וכבוד וחשיבות להליכה זו אין... הוי, ידעתכם, בעלי מסעות בנימין!..

כאן כבר כמעט שאנו שוכחים מה הרושם, שעשה "היהודי הפולני" הזה, בנימין השלישי, "בכל כתבי העתים בלשונות בריטאניה". בכל אופן, זה ודאי לנו "שחדושו ונראותיו" לא חדשו את מני האנושיות. ואם אנו נתנים לב לטיבו של היהודי, הרי זה לא ביחס לאירופה, כי אם ביחס לעצמו. ושוב: לא מה דמה היהודים. זו אינה השאלה. היהודים שונים הם. יש בינינו עשירים ועניים, טובים ורעים, יפים ומכוערים, מוסריים ובלתי מוסריים. השאלה היא: מהו היהודי? או יותר נכון: מהו החומר האנושי היהודי לבנין החיים, להשגת דבר מה, לנצחון וכבוש? מהו היהודי בתור חלוץ?

ומגדלי מוצא: היהודי יודע ל"הסתדר" במקום שקדמוהו אחרים, לעלות במקום שלא נודע, אבל להניח יסוד ולחרוש בקרקע בתולה אינו יודע. היהודי אינו יודע לחיות. חלוץ, איש צבא אינו לעולם. המון יהודים בשעת שרפה, בשעת אסון-דרך נשים להם. הכרה פנימית, שאין כח אלא לצעוק. ותכונת-הנשים אינה רק לסנצו-פנחו של הדון-קישוט הבטלוני-לסנדריל האשה, נלגולו של חיים-חנא בעלה של חיה-טריינא מ"ספר הקבצנים" (ראה שם ע' 34)-כי אם גם לדון קישוט שלנו בעצמו. גם בנימין בעצמו ירא מפני זלרה אשתו אימת-מות (בפרק "בנימין וסנדריל יוצאים ביד רמה" ובפרק "זכות אבות עמדה לתיירנו"), ומפני כלב קטן לא כל שכן (שם, ע' 103). ומי שרוצה לראות איזה איש צבא הוא היהודי, יקרא את הפרק השלשה-עשר של הספר הזה.

התמונה שלמה. אלמלי גם היינו כולנו צריקים גמורים-הקללה בעינה עומדת. אבל, כלום זה אפשר? כלום אפשר לכצה שכזו, שלא תנרל משחיתים ומזיקים ממש? ושוב: ישותם של המזיקים-לנויים או לאחיהם, לעצמם ובשרם-אינה מעלה ואינה מורידה לגבי הערכת טיבנו. מעלה ומורידה צורתו של הרוצח היהודי, מעלה ומורידה זה שהרוצח היהודי -"החוטף", למשל, של הימים ההם-פרצוף פנים מיוחד לו. "אלה שני היהודים שלנו (החוטפים) מתפללים בכבוד ראש, מתאנחים ומתנודדים, מעקמים פניהם ופוצים סה כחן ובנעיסות ובנענועים וכו' לאחרי התפלה כל אחד מהם נוטל כוס יין בידו, מברך, שהכל" ושועם בתחילה מעט כמלוא לוגמיו ומבחין בו וכו' ומיד הופכים פניהם כלפי החבירה (ששמנה יצאו, כפרי מתוך העץ?-המצרה) ואומרים (ממש ככני החבורה!-המצרה) לחיים! לחיים! הלואי, שהבו א יתברך שמו ירחם על כלל ישראל, עם עני ואביון! ובאותה שעה תולים עיניהם למרום ונאנחים אנחה חרישית ומניחים הכוס אל פיהם בגמיעה אחת" (קיצור קסעות, ע' 153; והשוה לזה דעות דיוקנו של שניאור וואלף החוטף ב"בעסק הבכא";

ספר שלישי, פרק ד', כרך א' ע' 191, ועיין גם בנוגע לאנחה החסידותית הישראלית וערכה בכרך שלישי ע' 36 בענין קלסתר פניו של ר' יענקיין. ושם, מעבר לרף, במקום שהם „מסיחים על כלל בני ישראל ואומרים כבר בא מועד לרוחתם לישועתם, ומה לעם זה, לעם סגולה זה, שכך עלתה לו להיות מעונה ומרובא כל ימיו?“... או כשהם „מרבבים בשבחה של כנסת ישראל, מקלסין רוב דעתו וחיפוטו של מוח יהודי, כלום יש דבר בעולם, שאין היהודים יודעים אוהו?“... הרי „כל ההכמות שבעולם כבר מצויות בספרי היהודים, אלא שכל אלה הם דברים קטנים וראשית הכמה היא הנקודה“... וכל זה בפי גולנים יהודים, גולנים ממש, סוחרים בנפשות אדם ושופכי-דמים, בשעה שהם עושים צורה של „יהודים השוכים נאים וכשרים“—אטיקה ואסטיקה בחדא מהתא!

ט.

אם הנוסע בנימין השלישי הוא בריה שנוצרה ברמיון האמן על יסוד המציאות הבלתי תרבותית של חיי בטלון, הנה חבר חי לו לבנימין בפּוֹנְדֵרְיוֹת, שכולו תמונה לקוחה מן המציאות ממש, מן המציאות החיה והגלויה לכל, מטעשים שנעשו ומדברים שהיו בפירוש—הוא ר' ליב המלמד „הלא יוצלח“ מקבציאל, שלאחר „שהגיעו הימים ונקפחה פרנסתו המצומצמת“, „סחמת חמת ה' שנתכה על קבציאל“, נתעורר עי' „הקול הקורא לקולוניות“ ונדרו לעלות בעזו ה' ובזרוע כחו“ לארץ ישראל, בכרי להיות שם לבעל נחלת שדה וכרם, והגיע עד שיהיה עיר גדולה בכרכי הים, ושם נהיה חבר... לאגודת „שפה ברורה“.

„בימי הרעש“ קרא ר' מנדלי לאותו ספיר. רומנטיקה וחבת ציון—סמי מאן, אפילו מנדלי השני, התמים, ירדע להעריך כמו את המקוב, ש„הקנין הלאומי“—הוא—ארץ ישראל—תופס ויכול לתפוס בחיי יהודי התחום. „מה לו ליהודי בימוני ולנכונדנאצר בימים ראשונים!“ דברי יצר-הרע אלה מספר הקבצנים פרק ראשון עולים על הלכ, מוכרחים לעלות, כשהושבים על יחס יהודי ליטא ופולין וואמיט לזו שהיתה לפנים ארץ האבות. מה מסורות עתיקות אלו! הרי יש מסורות יותר קרובות, שגם הן כבר נתקדשו; מה קברים ישנים! הרי יש בית קברות בקרוב מקום; מה אגדות התנ"ך! הרי יש אגדת ר' שמלקין; מה ירושלים! הרי יש בטלון, בטלון, קבציאל, ערו מולדת ממש; מה ארץ ישראל! באופן היותר טוב; הלוט רחוק, ולא עוד אלא שיש אשר נחשוב, כי לא באופן היותר טוב; שטוב טוב מזה היה הוקא—אוי לנו!—אל מלא היה החלוט היתיר והעקר הזה נוסף על כל החלומות של העם העקר, שכל היוו החלומית רחוקים, רפים ונענעו-עשן ורגליו לעולם לא תדענה מעמדה...; שטוב טוב היה להירשלי אילו מימי ילדותו למד לדעת יותר את „עמק-הבכא“, שבו הוא יושב ושבו ישראל, ולא היה שונה ברמינות על הירדן והשפיין... שלמה ב"ר חיים אמנם זוכר את ר' נחום רוזיני, שהיה בא לר' חיים לסעודת ערבית ו„היו מאריכים על השלחן בדבריו שיחה על כותל מערבי ועל מערת המכפלה וכו' ומפטרין

בשיחה מתוקה על תאנים ותמרים וכו' ועיניהם מבהקות מרוב הנאה" (בימים ההם), כך שני, ע' 219). אבל המעריך מנדלי יודע אחרת. "כלום ארץ ישראל, ירושלים בשני שפתיים בעלמא הוא!—כותב שם שלמה—לכאורה זו הארץ ארץ היא, וזו העיר עיר: ארמה ועפר, אשפה וטיט כמו בכל מקום. כך נראה הרבר, ובאמת לא כך הוא. ומה הוא? דבר זה אין הסה יכול לאסרו. הוא דבר שבלב. בני נכר לא יבינו את זאת, והיהודים מרגישים ומבינים". אבל המעריך הריאליסטן, שקדם ל"בימים ההם", יודע להעמיד את הטעמים במקום אחר, לאמרו: כלום ארץ ישראל ארץ היא וזו העיר עיר, ארמה ועפר כמו בכל מקום? לא! כך רק נראה הרבר, ובאמת לא כך הוא. היחס לארץ ישראל לכאורה ישנו, אבל באמת אינו, וכך יתכן יותר לומר מצד אמתות הדברים מאשר להתענות בשוא ולומר איפכא: היחס ל אורה אינו, ואי אפשר לו שתהיה—"ארץ ישראל וירושלים בשני שפתיים בעלמא"—אבל באמת, כמעמקים, בלב, ישנו, והיהודים מרגישים ומבינים". יתר על כן המעריך הריאליסטן יודע, שאם גם נגיה, שישנו איתו יחס, ישנו אותו, "דבר שבלב", הנה עלובה, עלובה מאד היא ישות שבו, ואולי כבר טובה ממנה אי-הישות הנמורה. משינצנץ זכר אי' בלב כשנושלים לברכה את ההרוב בחמשה עשר בשבט או כשרואים תמר, אי כששוטר העיר נוהג שררה ואימה יתירה על הצבור (קיצור מסעות, ע' 101)—טוטב שלא ינצנץ כל עיקר ולא יבלבל מוחותיהם של הבטלונים... "הבטלונים או מסתכלים, מסתכלים בו בהרוב ונאנחים, עיניהם ליה ואומרים: הוי ותוליכנו אבינו אב הרחמן קוממיות—קוממיות בכל דקרוקה וכוונותיה—לארצנו" (שם). קוממיות בכל הרקוקים והכוונות, וכל זה בשביל שראו ההרובים הללו את החיוב... הרחנות של עס-הרוח!.

ואולם הנה שנות השמונים והנה מעין רוח אחרת מסביב. נכרה המנוסה מבטלון ומקבציאל—ואין אומר השב. נסיעה לאמריקה ושאיפות דימוקרטיית-ריבולוציוניות בספרות היהודית—ופרץ המשורר החברתי והאינטלקטואלי בראש. דוקטור לואין פינסקר עם מחברתו כבר עמד בשרה הצבוריות הישראלית האמתית, ובספרות העברית—לילנבלום, אהר-העם, ולמן עפשטיין וערב קיכצי "הפרדס" באודיסה. באחת: נולדה השאיפה—אטנם, לא תמיד ברורה ומוכרה ולא תמיד מיסבחה כהוגן—ליצור יהדות של ממש, יהדות ססיכות, יהדות בסיסית ועומדת על הקרקע, יהדות של ששת ימי המעשה, ולא רק יהדות של שבת, יהדות של דבור ושל רעיון ושל הלך נפש. וכמו כן נתבטאה שאיפה חדשה, שציון לא תהא עיר רק חלום בשביל היושבים חוץ ממנה, כי אם ארץ ישראל של מטה, "עפר וארמה" בשביל היושבים בה ומשא-נפש ברור לכל תפיצות הנולה. היש אידיאלים גדולים מאלה? חבת-ציון ממשית, שיבה לעבודת הארמה, שעליה חלמו טובי-העם בדור הקודם, כריב"ל וחבריו—וכי יש, וכי יוכלו היות גדולות מאלה בעיני אמן משלנו?

מנדלי, שענינו ראו ולא זר את טצוקות בת-עמו, ששפתנו רוויות ממירותם של חיי היהודים, ממירותם וסמה שנרוע ממירות, הוא ודאי אי אפשר היה לו שלא ורכין ראשו הישר לפני תורתו הארצית של הקרלזני ב"בימי הרעש" (הקרלזני הוא, כידוע, ד"ר פינסקר,

בעל המחברת אוטואטנספיציה). לבו כלו על גר ר' בנימין ב"לא נחת ביעקב" (הספיד נרסם בה"פרסם), שצריך ללכת: "החיבבים את האדמה ילכו להקולוניות, המלמדים למקום פלוני והרוכלים למקום אלמוני" (כרך שלישי, ע' 44). אבל מה תושיענה לו תורות ודעות אלו, אם בעימק לבו, אם בעצם יודע הוא, שהלכה כר' יעקב-יענקויץ, שעמד ודרש מסברא לפשיה, לשיטתיה ובקולו: הקולוניות אינן לפי טבע ודע היהודים? מה יעשה מנרלי היודע, שהעיקר אצל אחיו בני עמו לא המעשה אלא המרש (שם, ע' 41), שאחיו בני עמו אינם חלוצים, שאנשי-הולם הם ר' ליב המלמר ושאלל ה"צעירים" שלהם נהפכת גם הממשות היותר פשוטה לרברי אבסטרקציה, מפני שבכך נחא להו?—קללת אלהים!

קללת אלהים. מימות "כבוש יהושע" עד הנה! גורלות יפילו על ארצות אשר לעולם לא יכבשו. פרויקטים והצעות ושארן ורעש ועשן. ובמעשה—אין סבלנות כחוט השערה, אין משהו אין ואין עמידה לרגע על מקום אחד. העיקר של "פה אנו עומדים ומטנו לא נוזל!" חסר לגמרי מן ספר-החיים של העם הזה—

הענין להלכה נרון מכל צד אצל שני המנרלים, ששניהם דברנים מופלגים. רבים הדברים והכוונות בזה הספור וכשיחות ש"בישיבה של מעלה" ו"בישיבה של מטה" ובמקומות אחרים. יש מנרנציות, כמו שאומרים היום, שהיו רק לשעתן, מנרנציות מובליציסטיות (כמו נחיצות ההשכלה, למרות כל ה"רעש" האחרון, בסוף "בימי הרעש") ויש גם הוראות עמיקות מאלו. ואולם במה שנוגע לעצם הענין—מה כל זה ולאמץ? אין לו לאמץ אלא מה שענינו רואות. והוא ראה מי ומי החולכים... הוא ראה את טיבם של החולכים והוא ראה את טיב הרגש הצבורי-המדיני שלנו, של כלנו...

כשאויבינו אומרים, שאין לנו רגש מדיני—כועסים אצלנו בחוגים ידועים. וכשעל לב עצמנו עולה הרעיון המחריף, שאין אנו מוכשרים להראות הקרבה עצמית גדולה, כמו שמצינו אצל עמים קטנים אחרים (נעמי הבלקן, למשל, בפולמיס האחרון), עונים לנו החכמים והידענים בצחוק בשחזן: אותם העמים הקטנים כלל אינם מעולים ממנו בכשרון ההקרבה העצמית, אלא שלהם יש הסתדרות מדינית, הכופה אותם על כרחם להוציא להורג את בניהם על מזבח המדינה, כעוד שלנו הרי אין הסתדרות מדינית ואיש איש הישר בעיניו יקריב. אבל התמם יתממו אותם האנשים ולא יחפצו להודות, כי רק וכוח של דברים הוא, שכל טעם ההבדל הוא רק בקריאת שמות שונים לרברים אחרים, במרטינולוגיה. כי מה היא ההסתדרות המדינית אם לא בטוי כח העם, כשרון העם להסתדר בהסתדרות חזקה? וכלום יכולה ההסתדרות המדינית לתת חוץ מזה שהעם נותן לה? האם כח של לחש יש לה למלה הסתדרות, שבו תעשה כל הנדולות והנצורות? והאם לנו אין שמות של הסתדרות שונות? יש ויש, רבותי! אלא שכח מדיני, עממי אין להן. ולא רק עתה, כשאנו מפורדים כל כך בעולם. לנו לא היתה הסתדרות מדינית אמיתית מעולם, ואף הפוור בעצמו היה בנו תמיד, והכל נובע ממקור אחד: כשרון מדיני אין לנו, זאת אומרת, אפסיים אנו.

עוד בספר "קיצור מסעות בנימין השלישי" אנו קוראים:

„בצלמונה יש קהלה גדולה של יהודים, כן ירבו. מי הם ומאין הם ומה טיבם — כבר זה אינם יודעים בעצמם. אבל מסורת היא בידם מאבותם ומאבות אבותם, שמוציא מורע היהודים. וכפי הנראה מכמה וכמה מנהגיהם ומרשטי פניהם וחוטמם מלשונם ודרכיהם וכיוצא באלה, בדיון הוא שיהודים הטה, אלא שהם אספסוף פליטים, מקובצים משבטים שונים, מפני שרעותיהם משונות וכל אחד בריה בפני עצמה, ואילו האחד שיפול אין שני להקימו, אפילו אם ימות לעינינו...“ (ע' 134).

ובמקום אחר שכן: „בתי כסלון מתוך צורתם ועמידתם נראה, כאילו הם מחולקים ואין אחרות ביניהם (ע' 143). „ובימי הרעש“: „מבוכה והסומה בקבציאל! צאן קרשים נדחקים ונעשים עדרים עדרים (השנה „לא עם, לא עדה, כי אם עדר“ של יל"ג—המריצה), כלם הומים וגועים, ומקיל המונם ושאונם תחרשנה האזנים. איוו עתורים, שנרמה להם דבר-טה בחיונם, קופצים בראש ומושיכים אחריהם את כל העדר, מעלים עמורי-אבק בפרסותיהם ומסמאים העינים עד שאינם רואים את הדרך. כלם רצים דחופים ומבוהלים בעינים עצומות“ וכו' (כרך שלישי, ע' 75). מובן, שהאברכים הדברנים בעצמם, עושי תנועותינו והסדריותינו, „לא זוו ממקומם, שהיו צריכים להאריך בדרשות ושיחות נאות ולהעיר על פי הדבור תשוקת היציאה בלב אחרים“... ומי ומי החלוצים? ר' ליב הסלמר ודכותיה, ששמעו, שכסף יש ויש, ומי שקרים ויבוא, „להועד“, ישלח משם ישר לארץ ישראל בצבים ובכרכרות והענק יעניקוהו בים וביבשה מכל טוב.

האידיאל של „היו מלכים אומניך“ טאו!..

בני אדם אחרים, בני אדם טמש, אילו היו נמצאים במצבם של ה, בציאלים בשנות השמונים—לא היו יוצאים כך לתור להם מקום חדש ולא היו סומכים בכל על „כה ידיו של הקב"ה ומטנם של אחרים“...

אבל כה הבטחון שלנו המהולל! מלתא זוותרא—הבטחון היהודי! האופטימיזם היהודי! האמונה היהודית בכח-הנש, ש... שאין יודע מה יש בה יותר: אמונה או התרשלות... הרי עוד פישקא הפסח אמר: „אין לאדם בכסלון אלא להיות יהודי—מאמין ובוטח“ (כרך ראשון, ע' 90). „בטחון, בטחון סנדריל!—קורא בנימין השלישי—בטחון הוא מדה טובה שנשתבחו בה יהודים!“ (כרך שני, ע' 146). אחרי הפוגרומים היה העיקר שלא לדאוג אלא לבטוח, כי הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל („בסתר רעם“, כרך שלישי, ע' 19) „ובימי הרעש“—הבטחון ירון טמש מעל כל עמוד ועמוד... „אמונה סמויה ובטחון עומדים לו להיהודי הנעלב בשעת דחק“; „הריני יהודי בענותנותו ובבשול כבודו ובבטחוני“— שני כתובים הם הבאים כאחד בסוף פרק ד' של הספור הזה (ע' 88). החשש ואי-הבטחון הוא רק מפני יתר היהודים הקבציאלים, שמא יבואו להפריע, שהרי „כל יהודי בריה בפני עצמה“ ורואג לא רק לטובת עצמו כי אם גם לתקלת השני... וזו תורת היהודי: „אם יש מקום להכנסם, או להתנגב בו, התנגב ודחוק עצמך וכו'... כל זמן שהנשטה בקרב פרתך הרעבה, וטפה של חלב מצויה ברדיה, חטוף וחליב. ואם על ידי

דחיקתך זו, שאתה נדחק ובא לתוך מקום פלוני, אפשר שיחרב כל הכנין—מה בכך? יחרב, גם לי גם לאחרים לא יהיה! איזו היא דרך ישרה משתי דרכים? כל שהוא נאותה לי, ואם לאו, אף על פי שהוא בפני עצמה ישרה, הרי אינה משובחה והדרך השניה שבנדרה טובה הימנה" (שם, ע' 86). והקרלני אומר: "הכרים כל ישראל רק בעניני העולם הבא, ובעניני העולם הזה רחוקים הם איש מחברו, ואדם קרוב לעצמו. נהורנא, שבמדת אהבת-עצמו ישראל גוי אחר בארץ" (שם, ע' 97). בקיצור: עם מדיני פֶר אקסלנס! ור' ליב, "החלוץ" של העם הזה, שבפניו החילונים אין, כידוע, טפת-דם כחרל (שם), שוכב וגונה וחולם. הגניחה היא "כך", גניחה ישראלית, דבר שבהרנל, בלי טעם ניכר... "הריני גונה לי סתם... גניחה בעלמא... כדרכי"... (שם, ע' 87; והשוה לזה מה שהכאנו לעיל בפרק ו' מהרצאתנו); תחת זאת החלום הלום טוב הוא: שרה וכרם נחמד, ור' ליב, "מטייל כאדון ומשניה על הפועלים ומורוס: עכרו, עכרו ואל תתעצלו במחילת כבודכם, יחי בני ישראל" (שם).

זה החלום, אבל לא זה שברו. מן החלומות של שנות-תרס-תרנן שומעים אנו שתיים: א) שר' ליב משניה בעצמו על הפועלים; ב) שהפועלים המזרחיים הם מכני ישראל. החולם התימם! המציאות הארצי ישראלית בשנותינו הרחיקה ללכת מזה. עכרו, רבותי, את מושבותינו ושאו עיניכם נגבה וצפונה...

•

בהרומן של רוסטובסקי "הרוחות הרעות", בתוך השיחה הארוכה שבין סטברונין ושטוב, יש פסקא שכזו: סטברונין האטיאסטן שואל את שטוב החוזר בתשיבה, אם זה כבר "לכד את הארנבת, שממנה צריך לבשל את המרק", כלומר, אם כבר מצא את האלהים, שממנו צריך הוא לעשות לו דת ואמונה.

"—אל יהין לשאול אותי את השאלה הזאת במלים כאלו, ישאל במלים אחרות, אחרות!— נודעו עשוי שטוב כלו לפתע פתאם.

"—טוב, יהא באחרות,— נתן בו סטברונין מבט זועף, מר וקשה—אני רציתי רק לרדני: היאמין הוא עצמו באלהים אם לא?

"—אני מאמין ברוסיה, אני מאמין בקרויזשט אמנתה... אני מאמין בבשר גואלנו... אני מאמין, שביאת המשיח השניה תהא ברוסיה... אני מאמין...—התחיל שטוב מנסם בהתרגשות שנונית.

"—אבל באלהים? באלהים?

"אני... אני אהיה מאמין באלהים."

לבן-העם האמתו, לבן-העם, שיש לו חשיבות פנימיים עם עמו, עם טבע עמו וגורלו עמו, אי אפשר להיות-לפעול בלי אמונה חזקה בהעם הזה, כאמתו של העם הזה, בקרויזשט, בכחותיו הגדולים. אמונה זו יכולה להביא גם לירי אמונה באלהים, באלהי-העם, ב"רוחנו" שבעם—אם גם לא תמיד למלא את הצורך הנורא באמונת-אלהים בכלל, להחליפה ולעמרי

במקיטה. סוף-סוף, הרי כל בעל רגש אמת בא אל התבל דרך עמו, משקף על האנושיות דרך עמו וביחס לעמו, ונגע יגע בו עד תוך-התיבות רק גורל עמי, כלומר, גורלו הוא עצמו, הבן לעמו.

לא לחנם אמר גדול אחר, שהיחסים העיקריים של האדם הם היחס המני והיחס הלאומי-ואידך פירושא הוא. דומה, שאין צורך להוסיף, כי בין שני היחסים הללו נופא יש יחס לא קטן. קיום המין-קיום העם.

מאוישר היה אותו שטוב של דוסטויבסקי, שלמרות ידעו כל קלקולי עמו והולשותיו מכית ומחויץ, למרות אשר היו ימים והוא נוזר לגמרי מעמו, לגור שנים אחדות רצופות בין האמריקאים, למרות אשר תעב ובו למשכילים, לליברלים שכבני עמו, על כל ששחזותם, על כל קהותם, האמין, אף על פי כל אלה, ברוסיה, יכול היה להאמין-מובן, בהתרגשות שגועינית"-שביאת המשיח תהא בה, ורק בה...

ואולי גם לא יזלא: למרות רוח העבדות הנוקשה שבעם הרוסים, למרות האכזריות הקקה המתגלית בו לעתים קרובות, למרות סרדי חייו הרעים, הרי זה עם של מליונים עובדי-ארמה חוקים וסבלנים, הרי זה עם של חפזים ריליגיוזיים באמת ושל הרגשות תמימות, טובות ומעולות, שחברו יחדיו אל אינסטינקטים איתנים, נעריים...

ואולם מגדלי-מה היה יכול לעשות ר' מגדלי להאלתרים, להפישקאים, להבנימינים ולהר' ליבים שלי? מה היה יכול לעשות לעצמו, לר' מגדלי בכבודו ובעצמו? האם יכול היה לבוא על ידיהם לירי השקפת עולם שנשגבה, להתקרב על ידיהם לאמנת-אלהים אמתית, גם אילו חי בו הצורך בהשקפת-עולם ובאמינה עילאה שכאלו? לאן יכול היה לבוא סיפר העם הזה, שנורקן ככה ואלהיו נורקנו עמו?

כבר הזכרתי, שעוד בהיותו רק משכיל פשוט ובעל-גאווה ושטוח, משכיל ככל המשכילים, בעת שלא הביע עוד כל צורך להתעלות אסטטית-אטית, כבר נהם מבלי משים על שנאתו תכלית שגאה את הסרסור...

אמנם, כלפי סרסורות ספרותית נקראה אותה הקריאה-ולא בלי, שמינית שבשמינית" של תלמיד חכם טפוסים, לא בלי, "ראו מה ביני לבין אחרים!" ואולם סופו הוכיח, שהיתה לו רשות לזה גם בתחילתו.

תכלית שגאה שגא אברמוביץ הצעיר את הסרסור הספרותי-לפי שעה-אבל את עמו הסרסורי לא רק שאהב אלא גם כבד. מגדלי המשכיל-המשכיל וגם מגדלי המשכיל-האנטי-משכיל העממי-אפולוניזי הוא כלו ברוח הזמן ההוא. אפילו בימי "סוסת", "השקסא", אברהם יצחק תקיף, "הפריזיוו" וכו' עורנו טוען כלפי חוץ: אנהנו איננו גרועים מכל העמים. מדוע לא יתנו לנו לאכול? ישתנו רק התנאים, יתנו לנו רק לאכול, ואז יראו מי אננו!-וכלפי פנים: הוי על הרועים הרעים! הוי על בעלי-הטבות! הבה, אחינו בני ישראל, נבעט כבעלי טובותינו, נעשה בדרך בבית הקהל שלנו-זאו הכל על מקומו יבוא בשלום. ברבנים ובדת ישראל אינו נוגע לא רק מפני (כפי שהיטיב לציין סבקר אחד) שהריאלי

שבו ידע את כל מיעוט תפקידם ורעיעות מצבם של אלו, את כל היותם נפעלים ולא פועלים, אלא גם, ובעיקר, מפני שבכלל לא בא להעריך את הרברים הערכה הוסטרית ואמנותית, כי אם רק לפקח עינים על הקלקולים הדורשים תקון. הסופרים-המחנכים מספיקים של נורדון וליזנבלום, דאורייתא קא מרתחו להו, לא יכלו לסבול את הדינים, את הפקידים ואת פקידו-הפקידים, הרבנים, כשהם לעצמם וכל ימיהם נלחמו לא רק עם האורתודוכסיה-השוטה, כי אם גם עם האורתודוכסיה המשכילה, שבקהותה היא רוצה להעבירנו על דעתנו ולהשיאנו, שיש חכמה ויש אנושיות ויש שכל היסטורי בכל אותם החוקים השיטתיים, הרשעים והמנוחכים, שאין דוגמתם בשום קבוצת בני אדם חיים ושכל לב חי יתמרמר עליהם מדי התקלו בהם (ואפילו מה שאיוו חלקים מבני עמנו מתחילים לבלי התחשב עמם ועולם הקשה הולך ונשבר בסבות שמחוץ לנו—עדיין אין זה פושר את הסופרים המחנכים מהעריך את התעתועים הרעים כערכם ברברם על מפעלי דברי ימינו וחיונות חיונו). לא כן מנרלי מן התקופה הזאת, שוראי שלא יכול לצייר לו עיירה יהודית כלי טריפות הריאה; שבפי הנראה לא התענין בזה, ואולי גם לא רצה בזה, בעיירה כזו—התכן הפרת דת בסביבה, שכולה סינונים לרת!—וכל עיניו היו נשואות אך להכנסת תקונים במוסד-החילוני—„הטקסא“. סרכות הריאה—דין ישראל הוא, ואל תגעו בו ובכעליו בכעלי הסרכות, ואך לבעלי-הטקסא שימו לב, בהם תמרדו!

ורק עם בוא האמן ב„ספר הקבצנים“ לראות ראייה אמיתית את פני הרברים, מתחילה ההערכה הנכונה, ואת אומרת הבנת ההבדל העיקרי שבין ישראל לעמים ובין ישראל לישראל בעצם. הדתיות הישראלית אמנם אינה נפגעת ברבור גם אז, בכאי-כחה הרשמייה, למשל, אין אנו נפגשים, כמדומה, בכל הרברים שלפנינו, ואולם את נושאייה בהמן אנו רואים ורואים. אנו רואים, שאצל היהודים אין ריליגיוזיות ואי-ריליגיוזיות, כלומר, יחס ואי-יחס לעולמות אחרים—אצל היהודים הכל ריליגיה מחוסרת-יחס. היהודים אינם עם ריליגיוזי, כי אם אנשים המחזיקים בדת, רבים מתוך צביעות ושפלות הנפש, כדי שהדת תחזיק אותם, ובררך כלל—מצות אנשים מלומדה!

גם באותה תקופה, תקופת ההערכה, אין מנרלי נוגע בערך העברי, העברי ההיסטורי, כי אם בערך היהודי, היהודי של היום, היהודי מסביבת-הגוש של רוסיה ופולין במחצית הראשונה ובראשית המחצית השנייה של המאה התשע עשרה. ואולם האמן כבר אינו מדבר, כמשכיל, (וכמו שצינתי לעיל בפרק ב') על הסביבה בלבד, כי אם על הסביבה והאופי. מתחילה היה העיקר: הוי, אנו סובלים צרות מן הסביבה, מן הסביבה הנכרית, מן הסביבה היהודית—אבל צרות, וצרות הסביבה; ואולם אחר כך, כשנרדל, היה לו לעיקר, מה שהצרות, בעיקרן, בנו הן תלויות בהרבה; מה שאלמלא היינו אנו מה שהננו, אולי גם לא היו צרות שכאלו באות עלינו. מתחילה היה העיקר רק כאב הצרות, אח"כ—צער העלבון, כאב הכרת האופי הלקוי...

אז נכתבו ספרי רבו והבטול: ספר הקבצנים, מסעות בנימין, בימי הרעש... בספרים

אחרים יש שהוא בעצמו פוטר הרבה מקלקוליני התהומיים ב"אנה יהודית", יש שהוא נרתע לאהוריו מפני התהום ואינו ננש להביט בו ויש גם—בשלמו מס להאידיאולוגיה הלאומית של סביבתו האידיוסאית-התלמיד-חכמית—שהוא מוהל את נטף הרעל בקדרה של שמן זית. ואולם שלשה אלה כחם הנורא בזה, שלקריאתם תיקפת אותנו אימת-בחילה לפעמים עוד יותר מבחילה ובטרה יותר גדולה מו שהמחבר בעצמו נתכוון אליה. יש גם כאלה עמודים, שמנדלי אולי אינו מתכוון בהם כלל לזה שנדמה לנו, יש שהוא מסיח לפי תומו, ולא עיד אלא שיש שהוא, האמן, גם נהנה, נהנה הנאה מרובה על יכלתו לתאר אפני-חיים ידועים (והנהנה ניכרת!), ואנחנו באותה שעה חשים דוקא אחרת, אחרת, אנחנו מתמלאים אימת הבחילה...

"כל ישראל קבצן הוא וסני"—קורא אלתר ברצונו של מנדלי. סני היה וגם יותר נכון אילו היה אומר: כל ישראל סרסור הוא...

הסרסור! הבריה דלית לה מנרמה כלום; הבריה, שאין לה כל קודש וכל דאנה לצבור; הבריה, שאינה מוסיפה לעולם משהו על מה שהיא מעבירה מיד ליד; הבריה, החיה תמיד מתווך בין שני צדדים, ולפיכך עליה להסתגל תמיד לשני הצדדים; הבריה, שאינה סוקרה ואינה יכולה להוקיר כל עצם, ובראשית כל ובאחרית כל היא נותנת לבה רק לשוה כסף של החפץ...

הלא גם "התורה הקרושה" בעצמה אינה אלא "הסחורה הכי-טיבה" בשירת הערש של היהודי; הלא גם דף הנסרא ופרק המשניות אינם נערכים לעומת כתב-הבקשה בשפת הממשלה אלא על פי מחירם של זה ושל זה (כרך שני, ע' 154 וכרך שלישי, ע' 75). "וזה הרי היא דרך היהודים וטבע שנטבע בהם מקדמת דנא, בזמן שרואים מטבע זהב אצל בר-נש, יהיה מי שיהיה, הרי הוא להם לאלהים (שם ע' 7-36).

כמה רחוקים הפסוקים החותכים האלה מאימה הנאיה הלאומית של ראשית תקופת חבת-ציון הסודרנית, שהתבטאה בצורה נאיבית כל כך בשירו של המצי"ד מאנה: "עם עולם":

אַן תְּרֹאוּ, תְּבִינִי

תְּשָׁכִילוּ, תְּאָמְנוּ

כִּי נַעֲלִים אָנוּ עֲלֵיכֶם.

לֹא יִירָא כָּל רָצָה,

לֹא יִבּוֹל לְנֶצַח

עִם מוֹצִיא רֵב אֲנָשֵׁי רִחֵם...

איש-רוח רב-בנימין המשולה—יש אמנם גם באותו הספור, ב"לא נחת ביעקב", שבו נאמרו הדברים ההם. אבל איש-הרוח ההוא יורד ונופל. הזהב מנצח. אמנם, זאת אינה אומרת, כי אותה הנאיה הלאומית החבת-ציונית זרה למנדלי לגמרי. להיפך! עם כל יחסו הפובליציסטי השלילי אל חבת ציון בתור תנועה ישראלית,

שאני מוצאים בפגישותיו עם פלוני ועם הקרליני (ככמה מקומות ב"בימי הרעש", וביחוד בע' 92), הנה האידאולוגיה החבת-ציונית, ורוקא הבעל-הביתית, שריח בית כנסת של נארים נודף הימנה, קרובה אליו בהרבה. גלות וציון, זרנוניזמוס ולשון קודש—בודאי! יהדות! .. וכאמת, ההוא, משורר-הסביבה, שהתחיל ביריעות הטבע על פי דרישת הסביבה המשכילית ולצרכה ושכאותה שעה נמצאו בפיו גם קולות-קריאה סמולנסקיים טהורים; כל עוד שפתנו וספרותנו אתנו לא יחת ישראל מעם"—ההוא לא יושפע כלל מהסביבה החדשה של ק"ק שיחור וכנפית מכריו שם, אותה הכנופיא של עירי יהדות ולשון קודש ויושבי „ישיבות-הועד" בתוך עיר של מאות אלפי יהודים בורים ומתבוללים? „חיי כנסת ישראל—לא פסקו החברים באותה העיר הגדולה מדבר באזני ר' שלמה השכם והעירב-אף על פי שנראים כערים שחורים וסטרטוטין מבחון, אבל נאים הם בפנים. רוח כביר בתוכם, רוח שריו הוא נושכ תריר ומכה בהם גלים, לשהר אותם מכל זוחמא ורקבון, הוויקין והוועות, שמתרגשים ובאים עליהם לפרקים, הם ממרקים אותם ומחדשים את כחם.—דינוניוס הוא ישראל באימות העולם, ראשו בשמים ועל אל-אלים יחשוב נפלאות, והוא בעצמו דר בחבית ותחום דירתו מצומצם, ד' אמות. תחת גל עפר ואפר בחדר ובבתי ישיבה ומררשות טתלהטת אש תורה ומחלקת אורה וחום בין כל העם, מן הקצה אל הקצה, וכל בנוי, הקטנים עם הגדולים, לומדים ויודעים ספר וכו' וכו' (כרך שני, ע' 181). והדברים האלה אי אפשר היה להם שיעברו בלי כל רושם, בפרט שהשומע היה טוכשר מאליו לקבלם. ומכאן ההתפעלות שבאותו כרך שני ע' 208, ד"ה „עתה יבוא וילגלג מי שימצא את לבבו; מכאן האפוזיאווה הרבה של חגי ומוערי ישראל בשורת ספורים-מאמרים שלמה בכרך שלישי (שהגדול שבמנדלי אמנם מציין גם שם לפעמים לתוך החרכים, אבל בעל הבית המעונן עונן שבת ויו"ט חוור, בכל זאת, פעם בפעם לעלה ולקלם); מכאן דברי הקילוסין לבנימין בעל החכם ובעל העצה (לכלי להחליף בבנימין הנוסע, אף על פי שאליבא דאמת ערכו של אחד אינו גדול משל חברו), שהמאור שבתורה נוצץ בתוך עיניו ועל מצחו הגבוה רמו יש בו, כלומר, אחר מאלה מיוחסי עולם עתיקי יומין שירדו מגדולתם*).

ברם, הוהר יוהר הקורא תמיד להבדיל אצל האמן האמתי בין המוטיבים העיקריים והבילתי עיקריים שלו. מסירת אורחות החיים של היהודים עם כל מה שיש להסיק מזה—זהו המוטיב העיקרי אצל מנדלי, לא כן הקלוס המליצי, שאינו אלא ארעיי, מין תשלום-מס לאיזה רוח שורר כיום ולגורסא דינקותא מן העבר—דברים שלא תמיד אפשר להמלט מהם. וסוף-סוף הרי ראינו, שאפילו כשהוא בא להשתחוות לבנימין הוועץ לא יסור הלעג הבלתי נדחה מעל שפתיו בתאור ביתו ומעמד חיויו... מה שמיסוף במרה ידועה קימיות

* אנכי, אחר מאלה זה אנו מוצאים גם אצל פורגניב כספורו „ז'ר", אך, כמוכן, לא בנוגע ל„מקשור היהודי" כי אם בנוגע למקור-הצבא תרוסי; אחר מאלה הפנים תרוסיים הישרים הסימפטיים „וכו' ואיכ"ל.

לפרצופו הקומי של הטוב שבנמלי-כסלון (ר' בנימין זה, המשובח בקן-הנמלים הכסלונים— כי גם לקן-נמלים יש מובחרים ומשובחים!)—הרי סוף-סוף בעל צורה קומית הוא, שמתוך טעות עמד מנדלי ושוה עליה הוד של טרניות).

ובאמת אמרו: לא יראה רוח האדם הישראלי כזאת, רק כזאת שב, ספר הקבצנים" ומסעות בנימין" וחי. לא יראה הסופר העברי, כך, רק כך, ויכתוב. מחנוק! מחנוק! ורק הרוח הבריאה של איש-סביבה בריא כמנדלי הצילהו, הראה לו לפעמים, לאשרו ולהצלחתו, גם לא זאת, הראה לו איוו פרטים, אחרים, יוצאים מן הכלל, הראה לו את רי, אברהם, את ריוז הפונדקאית, את רפאל הקומים—ויחי מנדלי זקנה, ויחי ויכתוב, ויכתוב לנו את „בעמק הבכא“!

נמצאו די אונים בנפש האלון השב גם לזאת!

אכן היו ימים—זאין תימה, כמובן!—שברונו וכוו עוב אז כסלון ואמר, אין לי עוד חפץ ביהודיה ולא אוסיף עוד לטפל בהם עד עולם" (כרך שלישי, ע' 5—14). וכך עברו ימים רבים והוא שתק, לא סקרם לשלום ולא כתב להם דבר". אך „פתאום היה מעשה ורתערורו בו רנשי נענועים לעיר כקלטו זו ולכסלוניו, הגאהבים והנעימים, לבלות אתם ימי חייו במנוחה, קפואים על השמרים כקדם" (שם, סוף פרק א' מספור. בכתר רעם").

במנוחה ובקפאון. כי מתחילה, בשנות עליתו ועמידתו, היה יוצא אל תאור-הדברים אך מתוך הערכה. תמיד נסר הקול: עם זה חי כך ולא כך, כך עם ישראל מתפרנס, כך הוא פרה ורבה, אלה הם מנהגיו, אלה הן דעותיו. מלא הוא נודדים רומנטיים כאלתר ופישקא, ניסעים אמיצים כבנימין וסנדריל, חלוצים מסורים כר' ליב ור' מנדלי. שמע מינה... היהודים הם כך, ומה שלא יעשו ואיך שלא יתנהגו—יהיו כך. יהיה כך. ההערכה מתוך כך באה ער קצה. הכל, איפוא, כבר היה ידוע; להוכיח כבר לא היה צריך כלום. ונתבצר מקום לתאור הדברים מתוך מנוחה וקפאון.

בציור לירת הרשלי ב„בעמק הבכא“, לירת נפש חרשה, שלכלכלה לא יהיה במה, כבר אין אנו שומעים את קול חרוק-השנים על הבטחון היהודי מחוסר-הבסיס, כי אם קול אחר, אחר לנמרי, קול יותר נוח, יותר שלו, יותר אנושי-שירי ומלא בת צחוק של חמלה...

אמנם גם כאן, ב„בעמק הבכא“, אנו עומדים על כל הסתיוות שבחינו, גם כאן אנו רואים את הפכוות ואי-החושיות, את חוסר האמונה והסמיכה על דנסיס; גם כאן אנו רואים את כל השליליות שבר' אברהם אפילו, ואת כל האימה שבפרחי הנישו הטפסויים, באותם נידולי הבצה שלנו הכסלונים—הבריות האדמוניות היפות, שגם נמשות אדם אינן להן אלא סחורה ועסקי סרסרות. אמנם גם כאן עוד יוציא לפעמים נחש-ההערכה את ראשו. ואלם החמלה השירית מרכבת את הכאב. הן עוד ב„ספר הקבצנים“ קראנו: „כל תוכחתם של מוכיחים וספרי מוסר אינה מועזת את נמשי ומביאה לידי חסר ורחמים

כאנחה מלב נשבר וכחנה וקול הברה של כנור" (כרך ראשון, ע' 94).
ב"בעמק הבכא"—יהודים פרטיים, בעיקר, ויסורים פרטיים. "כשהנשמה כואבת ושרויה
בצער היא צועקת וסופרת, ושפה אחת ודברים אחדים לה בתוך כל בני אדם. לשונו של
הלב היא לשון אחת לכל באי עולם" (שם). כלנו נמקים בינונו—ומה טוב? ומה רע?
"שנאתי את הסרסור"... ואולם הגם את הסרסור הנדכה והאמלל, המוביל את ר'
ליב ור' מנדלי אל הקרליני, שנשאר לכסף בלי כל, וכל יגיעו עלה בתהו ("כימי הרעש");
והגם את ר' אשר הסרסור מהוסר-הלחם ב"בעמק הבכא"—הגם אותם אפשר לשנא? לא,
ננש אל הנפשות החיות האלו כמו שהן, נחיה אתן, ואו ודאי נראה—אם נצטרך לזה—
שגם אצלן, אחרי הכל, יש—לא תאמינו?—מעין איזו רוח יתירה, רוח אדם... מהיכן? אבל
כך הוא הדבר...

כך הוא הדבר. תהינה קבציאל ובסלון ובטלון מה שתהינה—אבל הלא יצורים
חיים גרים בהן, יצורים אמללים, סובלים ונענים. לא נדכאים מן הגויים, לא נדכאים
מבעלי טובות, לא נדכאים מחמת רוע תכונתם—נניח לזה! על זה כבר דברנו! כך! יצורים
חיים כשהם לעצמם, הלשים, עניים, הרוצים להתפרנס, הרוצים לחיות, הרוצים לנשום...
המזן בית ישראל—לא בורג'ואויה יהודית שבערי המערב, שכל דברי האנטישמים ביחס
אליה הגם אמת וצדק, אם נאבחה להורות ואם לא נאבחה; לא תורנים יהודיים במזרח,
נושאי סוסר היהדות ורואנים למהותה ולקיימה; כי אם הרשלי ואביו ואמי, משה'לי ואביו
ואמי, אחיהם ואחיותיהם של הרשלי ומשה'לי, ביולה ואביה ואמה, בני ביתו של ר' אשר
הסרסור... המזן יהודי חי בעמק הבכא... רגשותיהם של כל אלה, געגועיהם של כל אלה,
אמונותיהם, דמויותיהם, תקוותיהם של כל אלה... שלנו! שלנו! איזו רחמנות!

לא רגשי כבוד והערצה, לא קלוסין ופטיקה, כי אם רק רגש רחמים אמתי של
עממי בריא הוא הנותן את הנעימה המיוחדת לקולו של מנדלי ב"בעמק הבכא", אותה
הנעימה המרעידה את הלבבות, מכמירה את הנחומים וסוחטת דמעות חמות מן העינים
—ער היום הזה!

גדולה המלה. וגדולה היא עוד יותר המנוחה, שבה יסופר על חיי שלמה ב"ר חיים
בימים ההם. רוב הפרקים כאילו נכתבו לכתחילה לשם כריסוטומיה מראש ועד סוף. גם המספר
גם הקורא אינם צוחקים ואינם בוכים, אינם תמהים ואיני מרחמים, כי אם מלאים שמיחה וראיה.
אנו קוראים, למשל, את הפרק השלישי (כרך שני, ע' 192) ורואים את ההשגות
הקטנות והמדות השמיות המשניות והאמונות התפלות והנמוסים המנוחכים—ואין רוגז! ר'
חיים בעצמו הלא מכרנו הוא: בר' בנימין המשולח ראינו מקצתו. אלא שאיתה צורה,
מפני המתקנות המכוונה שבצורה-צבעיה, עושה עלינו את הרושם המהופך מזה שאליו
נכתוון המצייר. לא כן כאן, שהכל בא בשקט וביד בטיחה. שלטה הקטן בעצמו יושב כאן
(בפרק ששי) ורואה חלום באספמיה, ממש כמו הרשלי בילדותו ובנימין השלישי בגדלותו,
אבל כאן אין כעס ואין לנלוג, כי אם קבלת-דברים שלוחה, קבלת דברים כמו שהם, קבלת

דברים, שהדרד השיבה חופף עליהם. ואפילו כשיסופר כאן על דרך בני ישראל לצעוק בשעת הסכנה ולהתחוק ולפצות פה ולומר שירה בגאון ובקול ענות נכורה לאחר הסכנה (שם ע' 211 ונס ע' 223)—הטעמת הקול אחרת היא. קול שזכה שאָנְי. ככל הספר הנמור הזה (כל פרק ופרק שבו הן ספר נמור הוא) קול אחר ואויר אחר. ציונים שלמים בספר זכרונות. התמונות נחה עם צורות-חיים קופאות. בריאות ומנוחה של בריאות.

מ ל ו א י ם *.

I.

„אחר שכל העולם שונאים את היהודים—שאל אותו סופר רוסי בתמימות-וכי אפשר לאמור, שכל העולם חייבים והיהודים זכאים?“
 „ושאלה כו—מיסיף אחר-העם בעצמו באותו מאמר, ב„חצי נחמה“—מתנגבת עתה גם אל לב רבים מאחינו: וכי אפשר לאמור, שכל אותן התכונות הנשחתות והמעשים הרעים שכל העולם מיחס ליהודים אינם אלא „ברותא“? (עם"ד, חלק א', מתחזרא ג', ע' 135).

ואחר-העם אומר: כן, אפשר לומר, שכל אלה אינם אלא ברותא. הוא אינו מתפעל כלל מפני ההסכמה הכללית, כי אין שקר ואין אילת, אשר לא תוכל לבוא עליו ההסכמה הכללית הזאת, אם אך תנאי החיים נאותים לזה. לו לא איכפת, כנראה, מה שתנאי החיים אמנם נאותים ונאותים לזה, שתחבר עלינו הסכמה כללית שכזו מצד ההמון, כאשר שהאמת האמתית הלא על צירנו היא. וההמון המסכים אינו אלא המון. בכלל, המון בני האדם יש להם היקשים מושעים, כנון לרון „מן הפרט על הכלל“, ואת ההגיון הגבון לא ידעו. „כל החזיונות הנראים באיזה דבר פרטי רגיל ההמון ליחס אל הכלל, שהדבר ההוא מתחשב עליו לפי שמו התימדי, מבלי להתבונן, כי „פרט“ אחד יוכל להתחשב על „כללים“ רבים ביחד, כלומר, להיות שותף בתכונה אחת עם פרטיו של כלל אחד ובתכונה אחרת עם פרטיו של כלל אחר, בעוד שהשם הנקרא עליו מציין רק את התיחסותו לאחד הכללים באחד מצדדיו, לא בכלם.—על משפטים סמין זה תוכל להשען, ונס תשען באמת, ההסכמה הכללית ביחוסה אלינו: פלוני ופלוני הם יהודים לפי ששם ורמאים לפי תכונתם; שמע מינה, שהיהודים הם לפי תכונתם רמאים. ההגיון האמתי ישיב אמנם על זה, כי אף אם היו באמת כל היהודים בדורנו רמאים, אין מזה עוד ראיה, שהיהודים הם רמאים, כלומר, שתכונת הרמאות הנמצאת בכל יהודי נמצאת בו מצד התיחסותו אל הכלל היהודים ולא מצד איוה כלל אחר (למשל, כלל „סוחרים“) שנס אליו מתיחס היהודי בתור פרט, ביחד עם אחרים אשר דבר אין להם עם הכלל היהודים“ (שם ובע"ב עיי"ש).

(* מן הדברים שנאמרו במשך התרצאת ולא נכנסו לנוף המאמר.

„ההגיון האמתי“, כפי שהקורא רואה, הוא ברברי אהה"ע ולא בהסכמה הכללית ההמונית, ועל זה היינו יכולים, איפוא, לשמוח—אלמלא... אלמלא ה„רא עקא“ שבדברי. דא עקא, ראשית, שלא רק ההטון הפשוט, ההולך כבהמה בבקעה אחרי ההסכמה הכללית, כי אם גם רבים מגדולי האנושיות, מהמפסיים הגדולים, שבעשו בכל הסכמות כלליות, עיינו אותנו, תעבו אותנו, בוו לנו. הלא דבר הוא... ושנית, דא עקא, שאותי ההגיון האמתי הפילוסופי של אהה"ע באמת אינו זר למקטרגיני, החכמים וההמוניים גם יחד, שבכל אופן אינם תינוקות כלל ואינם דנים כלל מן הפרט אל הכלל אלא, להפך, מן הכלל אל הפרט. לא דידוקציה—הם ושלום! ידיעתם את הכלל מן הנסיון ההיסטורי באה להם, ודא עקא, שהמעמיקים שבהם דוקא אינם דנים לרעה כל פרט ופרט יהודי, שיכול הוא להיות גם לא סוחר ולא רמאי, או אם תמצאו לומר גם סוחר ולא רמאי, כי אם את הכלל הם דנים. הם אוטורים: אומה חנונית ומלוה-ברכית זו בכלל דרך רע לה בעולם, תפקוד רע היא סמלאה, תכונות רעות בה מטבע ברייתה, כנראה ממעשה ומחוננותה ומעסקי-הרבית שלה ההיסטוריים, וכל זה ניכר ומתנלה אפילו בפרט הטוב, הישר, המוסרי-להותו. הקללה והעון והאמון של הכלל הזה נחרתים בכשר כל פרט ופרט שלו ומניחים עליו את חותמו להיות נופל מן הפרט הרומה לו של כלל אחר, כלל חשוב, ברוך, סאושר. אבל אפילו אותו הלמוד החמוני והבלתי-הגיוני „מן הפרט על הכלל“, שאחד-העם מתמרמר עליו—וכי באמת אין לו כל מקום במחשבות-החיים של בני האדם? ודאי, „התבונה הצרופה“, שלנגד עיניה רק היקשים על פי חכמת ההגיון, לא תאבה לדעת מסנו. אבל הנה האמנות, שלנגד עיניה תמיד חיי-האדם הבלתי-הגיוניים, האמנות, עד כמה שאנו יודעים, הולכת דוקא בדרך זו של כוול הפרטים הנפגשים לה. האמנים, שגם הם מחפשים לדעת את העולם והחיים לא פחות מבעלי „התבונה הצרופה“—על יסוד מה יסיקו את מסקנותיהם האמנותיות אם לא על יסוד הנסיונות שהם מקבלים מן הפרטים שהם רואים יום יום? בהכרח תלמד האמנות מן הפרטים על הכללות, בהכרח תכיל, בהכרח תבקש למצא בכל „תכונות“, השנואות כל כך על הפובליציסטן שלנו. ואף האמן שלנו מגדולי מוכרי-ספרים—האם לא ילמד משוכני כסלון הפרטיים על תכונות כסלון בכלל? האם לא ירבר על השפעת התכונות הכסלוניות על שוכניה של כסלון? האם לא השפשות שבמאכלי היהודים ודירותיהם וזוניהם ומלבושם וארחם ורבעם והמחוסה והיריד שבמרחצאותיהם ובפונדקיהם, האם לא כל זה, ששגשג באיזו קבוצים פרטיים, יניד ויעיד לו על אדות טבע עצמותו של היהודי בכלל, על אדות האופי היהודי? שובו, רבותו, וקראו את העמודים הראשונים של „בסתר רעם“ (כרך שלישי) וראיתם, על איזו יסודות פרטיים, בלתי הגיוניים, בלתי מדעיים, יצרף האמן שלנו את קולו להסכמה ההמונית הכללית.

II.

ההסכמה הכללית. לא, רבותי! מפני ההסכמה הכללית הגויית כשהיא לעצמה לא

נחת. הטרם נדע איך הסכמות נעשות ומי המה לפעמים בעלי ההסכם? ואולם גם להסכמה הכללית שלנו, של בעלי האיריאילוגיה הלא-אזית הידועה, כי אפשר ואפשר לומר להפך, שהכל חייבים ואנו זכאים, כי יש רק תנאי-חיים חיצוניים, אבל לא סבות חיים פנימיות לקטרוג הכללי עליו-אל נא נטה און. למה בכלל תהייתה הסכמת מקובלות בינינו?

אם הגוי הגם הוולגרי והאקטורי שבשקספיר, שדוקא הוא ודאי שכבש את עולם הרוח האירופי זה שלש מאות בשנים, עשה במזמה ובכלי דעת את שילוק היהודי לשואף דם ונקם, הרי נשחק ונגוד בראשנו ל"ראש-של-גוי" זה, שלא יכול להשיג וכנזיים הרוסים עד היום המאשימים אותנו, שלצורך דתנו נהוץ לנו דם), כמה נקיים היהודים מדם ועד כמה אין שייכות ליהודים עם דם ממש, עד כמה זרים ליהודים המשקאות החר'אים-

ואולם אם-לאסוננו!-כזב בפי הצוררים האומרים, כי אנשי דמים אני, מי יודע, אם גם שקר הוא בפי מבינו מבחוק, ובעת האחרונה גם בפי שונאינו מכית, כי מחוסרי-דם הגנו... אם נקיים אנו מעלילה אחת, מעלילה שלהם-וכי כבר נוכל להתנחם, שכשם שלעלילה זו אין יסוד, כך גם אין יסוד לכל מה שאחרים מטפלים עליו מתוך בוז ושנאה, ומה שיותר נחוי לדעת-שאין כל יסוד ואין כל מקום לבוז ולשנאה?

ובינינו לבין עצמנו. שאלה אחת קטנה, רבותי. שאלה אחת קטנה, אבל חמורה וגם במובן ידוע עיקרית, שלפלא יהיה אם לא תתעורר בכם בעצמכם מעולם: מה אילו היה איוה עם אחר במצבנו, ואנחנו היינו הגרמנים, הרוסים וכו'-האם לא היינו בוזים לו? האם לא היינו שונאים אותו? האם לא היינו מטילים עליו מבלי משים כל עין ואשמה?

כרם, מימי "הדעה הלאומית" בספרותנו, הדעה שעוד לפני עשרים שנה צין אותה, מנחם הסופר", שהיא מוליכה אותנו לקנוסה, נתאורחה הקריאה האחת: שקר כל הרבר אשר אויבינו צוררי-בני-שם מחפים עליו ועל תכונותיו! עפרא לומא דאומרים, כי פרויט הוא היהודי, כי אנשי-מדני הוא היהודי, כי אין דבר קרוש ליה. כי אין היהודי קשור לשום דבר באמת, כי רק אל הרייח הרגעי עינו נשואות. שקר! שקר! לא נכון! לא נכון! הן ראה ראינו, כי דת היהודים היא דת של עובדי ארסה, הן ראה ראינו כי היהודים יצרו להם מדינה רוחנית לאחר שאבדה מהם הסמשיית, הן ראה ראינו, כי דברי ימי ישראל הם סחאה נמצאה אחת נגד תורת החומר, הן ראה ראינו, כמה הקריבו היהודים על מזבח דתם, כמה עלו על המוקר, הן ראה ראינו, כי ישראל הוא עם, שאין לו הוה, כי אם רק עבד גדול ועתיד גדול, ולבסוף: הן ראה ראינו, כי עם ישראל נתקיים על אף ולטרות וכו' וכו' וכו'.

הנה, ההסכמה הכללית, ששררה בספרותנו העברית בחצי יובל השנים האחרון. ואולם הוא הרבר, שההסכמה הכללית, כפי שהורנו אחה"ע, אינה משענת כל כך בטוחה. הפסקנים והכופרים מניעים גם עריה וחותרים תחתיה ונורמים לשנוי ההסכמה הכללית...

III.

הפקפקנים והכופרים שלנו, שבאו לספרותנו בעת היותר אחרונה, אומרים: מה? היהודים נתקיימו? כן, אמת, נתקיימו. אבל ההתקיימות, רבותי, עדיין אינה זכות. ודאי טוב לאדם, לעם, לבל אורגניזמוס היות מאי-היות, טוב לחי מן המת ונעים הקיום—אבל הקיום כשהוא לעצמו עדיין אינו מעיד על אופי חשוב. בן-אדם זה, למשל, הגיע לזקנה מופלגה—טוב מאד; אבל מפני שיבה, אם שיבתו אינה תוצאה של תכונה רבת-אונים וחיים נעלים, לא נקום לפני זקן לא נהדר בזכות זקנתו נרדא.

היהודים הם אחד מן העמם הקדמונים, שנשתיירו ונתקיימו. איך אומר מנדלי? „שירות הולכות ושירות אחרות במקומן באות—והכסלונים והקבציאלים לעולם אינם פוסקים” (כרך שלישי, ע' 108). אבל עיברה זו עדיין אינה מלמדת אותנו כלום. לא תמיד המעולה מתקיים; אלא שקיום הנון מתקיים תמיד רק המעולה. ודאי יש איזה סוד בזה, בקיומו הארוך, ודאי יש איזה סבה מיוחדת—כל ההויה מלאה סודות וסבות—אבל אנחנו לא נוכל לדעתם. אנחנו יכולים לדון רק על ערך קיומנו, על אופן קיומנו. ואופן זה אינו נתן לנו כבוד ביותר.

עמנו נתקיים. אבל יש קיום סוציולוגי ויש קיום ביולוגי. „זו הנמלה הכסלנית שתי קרני המישוש לה בתבנית ידי אדם, ובה תמשש כל דבר, הנמצא לפניה בדרך. ולה חוש הריח טוב ונפלא מאד להריח מרחוק כל דבר חפץ, ואפילו הוא טמיר ונעלם תשע אמות בקרקע, או צרור בשמלותיך. עם לא עו הבריות הקטנות האלו ובתחבולות מחוכמות הן משיגות צרכיהן, והוא מסדר הבורא ורחמיו על כל מעשיו, היושב וזן אותם עם ביצי כנים יחרו” (כרך שלישי, ע' 14). „אנו צבור ונל של נמלים”—אומר ר' שלמה בר' חיים לבני חברתו בפתיחתא דמנדלי מ”ם ל”בימים ההם” (כרך שני, ע' 182).

כן, אנו מתקיימים, אנו חיים. כן; אבל מה הם חיינו? ירושה אין לנו. דור לדור לא יוסף כלום. זה שהורישו—הספרות הרבנית—מושב היה אלמלא נפלה לנו ירושה זו. אבל, בכל אופן, עכשיו היא הולכת וכלה... כל חזיונות חיינו אומרים לנו, כי רק הסוגים יהודיים ישנם, החיים חיים ביולוגיים, נמליים, אבל עם יהודי קיים במובן הסוציולוגי, עם שדור דור בו הוא אריח נוסף על זה שקדם לו וכל חלק וחלק שבו מאוחד עם חברו.— עם יהודי כזה כמעט שכבר אין בעולם. כל חזיונות חיינו מעידים, שאילו היה איפני אחר לא היינו, אולי, מתקיימים, אלא שאילו אף על פי כן היינו מתקיימים, אזי היה קיומנו עתה אחר לגמרי. וכשאנו צועקים כיום הזה: אנו אם עתה לא נהיה לאחרים, אנו אם עתה, בהשתנות תנאי הסביבה, לא נהיה לעם סנולה, זאת אומרת, לעם ככל העמים, שכלם סנולה בשביל עצמם, נא בר מ ה-ר פירוש הדברים: נאבר בתור עם, נאבר במובן הסוציולוגי; בתור הסוגי צוענים, פדלרים, קומיוויזשורים ומשרתים בבנקים, בתור שכאלה, במובן הביולוגי, נוכל להתקיים עוד הרבה ימים ושנים, כאשר נתקיימנו עד כה, גם אם לא נשנה ולא ישינה כלום...

IV.

כשאמרים, אפוא: הבו גודל לישראל, מפני שנתקיים! יש מקום להציג סימן השאלה: אבל איך נתקיים? יש מקום לפקפק: מי יודע, אם לא טעות היא מעיקרא... מי יודע אם נתקיימו מתוך עוז נפשי או מתוך חולשה, זחילה וכשרון ההסתגלות?... לא רק שאלת המחיר כאן; כמה שלמנו ובמה שלמנו בעד קיומנו, כי אם בעיקר: משום מה נתקיימו ומה עשתה, לפיכך, ממנו העובדה של התקיימותנו?

מנדלי בשיחתו עם הקרליני מוצא, שכל דבר שנרם לקיומנו, יהיה מה שיהיה, טוב הוא. גם האנואיזמוס היהודי, האנטי-חברתיות היהודית טובים הם, הואיל והחזיקו, לפי סברתנו, את קיומנו. "מה שאתה, אדוני-אומר הוא לאיש-שיחו בלישנא דמשתמעא לתרי אפי-מחשב לישראל למרה רעה, אלהים חשבה לטובה לתחיותם בה עד היום הזה. אלמלי וותר כל אדם מישראל על אהבת עצמו ונשתתפו יחד לתועלת כל האומה, להנין עליה בפני המזיקין, כבר אבדו מן העולם כשאר הגויים, שבטלו את הפרט מפני הכלל ותועלת היחיד מפני תועלת הרבים, ובאו להלחם על עניני העולם הזה, להיות מנצחים או מנוצחים, ונשמדו מפני אויביהם החזקים מהם. כל יהודי "עם קטן" הוא בפני עצמו. כשאתה לוחץ את האחד אין השני חושש, ובשעה שזה נתון בצרה ונדרף על צארו, חברו-אם חסיד הוא נאנח עליו ואומר, "ברוך הטוב והמטיב שלא פגעה בי הצרה הזו" והולך ומתחבא כמעט רגע עד יעבור זעם; ואם עשיר הוא-מתעלם מאחיו העלוב ומתברך בלבבו: "שלום יהיה לי, ונגע לא יקרב באהלי".-הנה להם לישראל, הנח להם ואל תבוא במשפט עמהם על המדה הזו. מוטב שיהיו מודים במדת אהבת עצמם, ויתקיימו בארץ, ואל יהיו כופרים בה ויעקרו בבת אחת מן העולם" (כרך שלישי, ע' 98).

ואולם אנן "מוטב" זה לא נרסינן. לא מפני שאנו סתנים תנאים עם קיומנו, שכאופן זה אנו רוצים בו, ובאופן אחר אין אנו רוצים. וראי אנו רוצים להתקיים, לחיות, בכל אופן, אם כנפלים ואם ככלכים. וראי טוב לכלב החי, המודה במדת אהבת עצמו ובמדת ההסתגלות וההתרסות ומתקיים בארץ, מן הארי המת, שאהבת עצמו דחפתו לעמוד טול הקמים עליו ונעקר מן העולם. ואולם בכואנו להוציא משפט על ערך הקיום של זה ושל זה-או בודאי אותם הגויים, שבטלו את הפרט לטובת הכלל ובאו להלחם על עניני העולם הזה, חשובים לאין ערך מאלה היהודים, שאינם חוששים לשום דבר, אלא כל אחד עושה שבת לעצמו ובשביל עצמו; ובמלחמת הקיום, כי יצא קבוץ בני אדם להלחם לטובת חייו ולכבוש עמדות לקיומו-והנה "לבנים מנופצות וחומר רעוע, לא יצלח למלאכה" (שם, מרברי הקרליני). עם "קיים", שכל כח יחידיו אינו אלא להאנח ולהתחבא כמעט רגע עד יעבור זעם, להתעלם מן האח העני ולצבור פרושות במסתרים, להתחכך אצל הגויים, להתפרנס מהם ולהתאונן כל היום על רשתתם-לא, עם עם כזה אל נבוא במשפט, כי אינו כדאי לזה.

V.

ובאים הם ואמרים: המרתירולוניה! הבו גודל לעם-המרתירולוניה, שנשא הקל

ונתקיים, לכרית כל הרדיפות, הניזירות והשנאה... ואולם גם בזה מי יגיד לנו מה היה אל מלא הניזירות והשנאה הקשה... מי יגיד לנו, אלסלא השנאה הקשה והמובנה לבריה משונה זו מצד הכל, אם היתה בריה משונה זו מתקיימת. אבל השנאה הלא היתה דבר שבהכרח, ולכן היה הכרחי גם הקיום. קיום, כמובן, כיאות לבריה שכזו, קיום בלי מלחמות על עניני העולם הזה, כביכול (מלבד הפרנסות הידועות להתפרנס ככלבים וכנשכי-נשך), אלא של עניים ומרתירולוגיה על עולם הבא, על מלכותא דשמיא...

ויאמרו: שנאה הכרחית זו כשהיא לעצמה מצד הכל הלא שוב מעידה, שיש דבר-מה, שיש איזה כח באותה בריה...

איזה כח—וראי! בכל גוף חי, יהיה מה שיהיה, יש כח-מה המקיימו. אבל השאלה היא שוב: מה טיבו של אותו כח? איך הוא מתגלה?

כי מה אנו רואים? אנו רואים, שהיהודים באו אליהם—ולא להם, שהיהודים רצו תמיד להשתמש בפרי יצירותיהם, רצו לקבל מהם ולא ליצור בעצמם, לא רצו או לא יכלו ליצור בעצמם—לכן נתבוו ונשנאו.

ואל יאמרו: נלות. כל ימי חייו ההיסטוריים נלות נינהו.

וישמעו: אות על עמיה על הרעת וכה, כח יוצר, אפשר היה לראות אילו היו היהודים הולכים מהם, מהשונאים, ויוצרים להם חיים לעצמם. לוח יקרא מרתירולוגיה... עוד בימינו, כאשר הציקה הממשלה לאכרים הרוסים הדחוכבורים על עסקי דת, עמרו אלה ועובו את הכל והלכו לקנדה לחיות שם כאשר יוכלו. ולעמם זאת יראו רק את הבליטה של מושבותינו אנו, מושבות היהודים, שבארנגטינה ובפלישטינה. אח, כן, קולוניזציה דבר קשה הוא—יאמרו אצלנו בהעויה של יודעי דרכי התבל—אפילו ממשלות אדירות וכו' ולנו אין ממשלה... אבל עם זה שוכחים לנטרי, ראשית, שאם אין לנו ממשלה, כלומר, התרכות הכחות העממיים במסדר אחר, הרי זה מפני ששעולם לא היו לנו כחות עממיים אמיתיים; שנית, שאילו היה עם אחר, ולא אנחנו, נמצאים במצב או יותר נכון באי-המצב, שאנו נמצאים בו, כי אז למרות כל הקושי שבקולוניזציה, לא היה כל קושי עומד לו על דרכו. אצלנו יודעים לדבר על הקושי שבהתישבות ועל השיטות הכדוקות והמנוסות להקל את ההתישבות, בשעה שאין העיקר: אין מתישבים, אין פועלים, אין עובדים, ויש רק הלומות-ספיקולציה של יורשי ר' ליב המלמד. ולמה כל הדברים? אין אין כיום תנועה ישובית-ארצית גדולה בינינו, אם רק מנינים בחורים יוצאים מבין שנים עשר מליונים, הנכונים להרוץ בנפש זעתם את חלאת-הפרסות הגוראה שרכקה בנו, לגול ביריהם המיובלות את חרפתנו ההיסטורית—אות הוא, אות קין, כי פרסורים בפרסותם ניהא להו, מפני שכח לדבר אחר יותר מכובר אין להם. ואם אין כח, אם דומן ורפש אנו, אם הפזון יפה לנו ואנו לו, אז אל תיללו על השמות שההתבוללות עושה בנו, על רוח היהדות ההולך ומתבטל בעולם, ואל תתחככו, כביכול, גם מעקיצות הבז והשנאה מכל צד, שהצדק אתן, ובפרט, בפרט, אל תעשו עצמכם למרתיר, ים, לצדיקים נרדפים על צדקתם. אל תהפכו את הצעקה לצדקה.

VI.

ובאה האפולוניה הלאומית ומרבת על חוקת היהודים בדתם. אבל איזה יתרון יש בזה, אם החיזוק אבותינו באחדים ממנהגי הדת, בפרט באלה שלא הביאו להם המסר ממון, בתקוה לקבל שכרם על זה בעלמא דאתי? ניוכרו טליתם ותפיליהם ותעניתם של מנרלי ואלתר יקנח"ו). הרי השפה, הנמוסים, המעשים וכל ארחות-החיים העיקריים, שבהם יראו כחות-היצירה של האדם, אפילו בימי הבינים, כל זמן שלא נסגרו בניטו, וגם אחר כך, היו בחקיו לעמים, ולא עוד אלא שאף האמונה והמושגים הדתיים היו, לרוב, שאולים, מוקפים, מושפעים, בכל אופן,—והשפעה גסה—מאחרים (מלאכים, שדים, כשפים ולחשים שבתלמוד, למשל). איך שיהיה, והיחוסים המסחריים מלאו וראי בחייהם תמיד תפקיד יותר גדול מהיחוסים הדתיים, ובכל טקום שהתנגשו והסתבכו ובאו בקונפליקט—לא היתה ידם של האחרונים על העליונה. אך טעות נוראה היא לצייר לנו את ההיסטוריה שלנו כמלחמה ארוכה אחת על קדוש שם הדת, בעוד שכל אותה המלחמה הארוכה היתה על מתן-זכויות. לא בקדוש השם היו מאות-הדרורות כי אם בתחבולות שונות למלא לטובת עצמם את הפונקציות המסחריות שדרשו התושבים מהם, להבטיח את סמונם ולהעלות שער-הרבית, וגם—לשמור על עצמם מפני השמר. ואולם ותורים מצד הדת לפקודי הסביבה החיצונית לא חסרו מעולם. גדולה מונו: „היהודים המפורזים על פני ארצות רחוקות ועימרים איש עם אחיו בקשר תמידי כמו היו קרואים ומסוגלים לענף המסחר הזה—מסחר העבדים—מסחר נשחת ונתעב על פי רנשי המוסר ויסירות תורת היהדות, אך לפי מושגי הדרורות ההם לא נחשב למסחר שפיל ונמאס"—יספר לנו נרץ בחלק שלישי פ"ב את העובדה ההיסטורית הידועה הזאת, ולא ימנע, בכל זאת, להוסיף מה שיוסיף, לתמו או שלא לתמו, דברים על רנשי המוסר ויסורי תורת היהדות ומושגי הדרורות ההם. היהודים, עם-המוסר, כביכול, היו, רואים אתם, מסוגלים מאד לענף המסחר הזה בנפשות אדם, ואף על פי כן, המוסר הוא מוסר ויסודות תורת היהדות נשארים יסודות. רק דבר קטן אחר: לגבי מושגי הדרורות ההם היו אין ואפס, וכי מה הייתם דורשים, שהיהדות החוקה לא תבוקף ראשה בפני רוח הזמן, לא תקלוט כל דעות מתהלכות, לא תתפשר עם הסביבה, לא תסתגל „למושגי הדרורות"? וכי מה הייתם רוצים, שמנרלי לא יעשה בנפשו עם קינו כל אותן הקטנויות, שהוא עושה עם חברו-לעמק?

בתפלות, בפיוטים ובספרים קדושים באו היהודים במרוגיות לרבונו של עולם, על שאינו גואלם, על שאינו מובילם קומטיות לארצם, והם הלא מרבים כל כך לעשות לשמו הגדול, למרות כל הגלות המרה, המפריעה בעדם מקיים כל החוקים והמצוות כהלכתם. ואולם עם זה נשארו תמיד בהגאה במקומם, בתוך הגויים הרשעים, כל זמן שאלה נתנו להם לשבת; שלטו, כמובן, גם בכסף בעד חייהם, התבצרו בשריונם, שריון הצב, בעת שדרכו עליהם, הציצו מסרקי החומה-המאורה וצפו כל הזמן לימים טובים מאלה, שיוכל, לצאת לרוחה, להתפשט בכל הארץ ולסחרה. לא היסטוריה של קדוש-השם, כי אם היסטוריה

של צפיה לצפשרות של התכולות—אלה הם דברי ימינו. הגירושים והנישואות—אלה שמרו על קיומנו. גם יהודי-ההב שבספרד, אלמלא הגירוש, מי יודע אם היה נשתייר מהם—מאותם הספרדים בני דת משה—יותר ממה שנשאר מאנטיהם בני דת ישו! רק הודות לזה, שהוקאו פתאם ברבבותיהם לארץ זרה ופחות תרבותית, שבה לפיכך כבר לא שבעו רוב טובה כמו בארץ שהקיא אותם, נשארו עד היום השפנוולים-הערבים והשפנוולים התורכים והשפנוולים הסרבים והבולגרים בני דת משה אשר אתנו במלכות-עותמן ובארצות הבלקנים. ההיסטוריה! ההיסטוריה! אבל מה תספר ההיסטוריה? היא תספר, כי בכל מקום שהשנאה לא מנעה משום-מה את העם השליט לראות לגרים היהודים פנים שוחקות, מיד חקו הללו כקופים מעשי הכל, ותרזו על הכל והגרו שארית כחם הדל להיות כמו כל... ואף בשעה שעול-הגניטו היה קשה—כמה התפרצו מן החומות! כמה התבטלו מפני תרבותם ויפי-חיהם של האחרים! כמה קגאו בהנ! כמה השתוקקו להתקרב אליהם!... „כור עמים קרבות יחפצין“—כבר ידרוש התלמוד—מי גרם לישראל שיתפורזו וכו' קרבות—שהיו הפצים להתקרב להם...

זוהי ההיסטוריה וזוהי הפסיכולוגיה!

VII.

ומתהללים אצלנו כל היום: היהודים מסרו נפשם על דתם. כן, היו עיבודות! גם אצל יחידים וגם אצל קהלות שלמות. ואולם אימתי? בשעות-חירום, בימים של שפיכת דם, שלא היו בלתי מצויים כל כך באותן התקופות, בשעה שבאו והשמדו ושרפו ובזזו בלי כל שאלות ונתינת ברירה. באופן הזה גם הארטנים מיסרים את נפשם על דתם כשהבש-בוזקים מתנפלים עליהם. אמנם, היו ודאי גם מאורעות של נתינת ברירה. ואולם כשקבוצים זרים שולטים באים ביום אחד פתאם לבוף קבוצים גדולים אחרים על דתם בנוסח: או המירו, או סבלו!—שורת הדין של הפסיכולוגיה ההמונית הקבוצית היא לסבול ולא לעזוב דת אבות. ביחוד באותם ימי הבינים, שהדת היתה, בפרט בשעות של אקסטאזה, בשעות יוצאות מגדר הרגיל, כמעט הכל. נטמה שעם-הרוסים, למשל, קבל עליו דת אחרת על כורחו, בטעות ראשיו ומלכו לעזוב את „האלילות“ ולהיות ל„נצורים“—אין להביא שום ראיה, ולחנם טרח כל המרחה הזאת פיליטוניסט עברי-רוסי אחד בוכחו עם הגויים. אם תמצאו לומר, דנה גם פליטי היהודים שבי בכל קבלו עליהם תורת עורא החרשה על כורחם ובבכי גדול, מפני שכך צוה, מפני שהוכרחו על ידי גדולם להאמין, שכך יותר טוב...

ברם, בימים כתקונם, בשעת שלום—והרי באלו בעיקר צריכה ההיסטוריה לעסוק ולא בקטסטרופות!—איוז מסירת-נפש נדרשה מהיהודים להחיות בדתם? ומה היה מביא להם השטר, לבני ההמונים הגדולים? מה שנוגע לבני הפרנסים, להמוני החונים העשירים, שהחמרה יכלה להביא להם כבוד ועוני—בין אלה אמנם ודאי רבו המתבוללים, המוטרים, האנוסים והנלחמים עם תאות החמרה על „הטהורים“ וה„קדושים“; אלא שעל האחרונים,

הנכורים, ידברו ויזכירו ועל הראשונים, הבוגרים ובעלי-ההנאה, יעברו בשתיקה...
ועוד הפעם ועוד הפעם יזכירו לנו את גירוש ספרד. שלש מאות אלף! שעה גדולה!
כן, זו היתה שעה גדולה! גם לנו היו חגים בדברי-ימי עמנו. בתורה ובכרכה נקבל את
השעות הגדולות המעטות האלה. בתורה ובכרכה נזכור את הנשמות המעטות הגדולות,
שקמו, קמו לנו כמעט בכל דור ודור...
ואף על פי כן, ואף על פי כן... גם גירוש ספרד. קשה להעיר זה, אבל אי אפשר
שלא להעיר:

לא די לראות את היוצאים בשעת יציאתם, כי אם גם צריך לראות מה נעשו ומה
היה להם במקום החדש, שבאו לשם.

VIII.

הדת של העברים הקרמינים היא דת של עובדי-ארמה. אפשר. כלנו בקיאים במסוקי
התורה הידועים—אבל אלהים וכותבם עמם. הכל אפשר להוכיח מהם, דבר והפוכו. משום
שהכל תלוי בנגון. ואולם, איך שיהיה עם הדת של העברים הקרמינים, ההיסטוריה של
היהודים הקרמינים והמאוחרים ודאי שאינה היסטוריה של עם עובר ארמה. תכונות של עם
עובר-ארמה לא יראו בה.

מי מאתנו יודע היסטוריה? אבל גם הידיעות הכלליות כבר יאמרו הרבה. את ימי
בית ראשון הן שכחנו, רבותי, ובדין. ננש לבית שני. הנה ההשתעברות למלכי פרס,
לסורים. והנה בא אלכסנדר היווני ובינה את אלכסנדריה של מצרים—ומיד היהודים „עובדי
הארמה“ נעשים נאמנים ומסורים לו ועוברים ראשונים לאלכסנדריה לסחור בה. אח"כ באים
מלכי מצרים התלמיים—ושוב נאמנות למלכים החדשים מצד היהודים ופקודה להעתיק את
התורה שלהם מצד המושלים—ודאי, בכדי לדעת מה צפון בה. היהודים רואים בזה, כמובן,
דבר גדול, שתורתם העלובה נעתקת ליونית, לשמה השלטת! ישמחו המוכסים, זו האריסטוקרטיה
היהודונית מאז ומעולם! אבל הנה פילים נשלחים משום-מה בהמון יהודי אלכסנדריה להמם
ולרדפם... (מעשי אבות סימן לבנים, שיששו בהם כלבים כהצרות פריצים פולנים... צורה
נאה היתה להמוני היהודים מאז ומעולם—איך מה לדבר!) והנה פילון, אבי אבות רבני
ופילוסופי „התעודה“, שבמקום „להתבטל“ מפני חכמת יוון, נבלע בה... סליחה, קים בה
מצות „חקוי של התחרות“ (ענין על פרשת דרכים!) והנה המלאכות הידועה אל קליגולה...
לכל אנו מוכנים—דק לא להשתחוות לפסל... כן, מוכנים לכל, ורק דין אחר תנו להם
שלא לעבור עליו... ונסים, כמובן, באים... שישו ושמחו, יהודי אלכסנדריה... וסף-סף—
היכן יהודי אלכסנדריה? מי המה עתה צאצאיהם בתבל?

עבר זמן מה... ובארץ ישראל עושה כבתוך שלו טיטוס ואתו „משפיע“ שלו ועושה-
דברו יוסף פלביוס—גדולה חשפעת באי-כח היהדות בעולם! והנה החרבן... ואחר החרבן
עדיין נשארים יהודים בארץ מאות בשנים... נחתמים ששה סדרי משנה... נערך תלמוד
„ושלמי... אבל „סחוי ישוב העולם בעבודות ומלאכות, אשר עסקו בהן יהודי ארץ ישראל בימים

ההם—יאמר גרץ בראש חלק שלישי—לא נדע דבר, ואשר יעורר פלא ותמהון ומור הרבר מאד, כי למרות הבז והקלסה והחרפה אשר השביעום בעלי פקרות הרשות, עשו כמעשי רבים מבני-בניהם היום להיות נדחקים לכוא כקהל מנדיהם, ללכת רק בדרכי המקולקלים שבאזה"ע ולא כמתוקנים שבהם, לחקות את מנהגי היונים הזרים, היהודים לקחו חבל בשעשועיהם והמרוץ במערכה" וכו'.

ועכשיו—בגולה! גאון היהדות ו"גתיבותיה" ו"מרכיזה" כעולם בבבל, בערב, בספרד, באיטליה, בצפון אירופה, בארצות הסלכים!.. הן כאשה מצרה, רבותי, כאשה מצרה תתיצב ננסת ישראל לעינינו בכל ימי חייה ההיסטוריים: חוטאת, מוכה וצועקת. הסוסה, רבותי, אליבא דאמת, אינה שתקנית כלל. בסליחות ובקינות לפנים או ב"פרייע פרעסעסע" כיום—הזמנים משתנים, אבל לא הצעקות. ואם בתלמוד סמוכים זה לזה בתור בלתי עומדים ברשות עצמם, בתור תלויים ברעת אחרים: אשה, עבד וקטן, הגה אפשר היה להיסף עליהם מבלי לחטוא להאמת גם איתה, את סוסתו של ר' מנדלי. כי הן צדק, צדק וויינגרד: מדות של נשים לאומה זו! אין כה גברא, אין כה יוצר, אין משפיעים יסודיים. יש קלות דעת, התיפות, עקשות-לב, ותירים, פחדנות וצעקנות בלתי פוסקות. האופי היהודי הוא גְּשִׁי-חיים קנות וסנדרלים! לא להנם התיר ר' יוחנן ללמוד חכמת יונת ליהודי מפני יראת המלשנים ולאשה מפני שגוי הוא לה—בנשימה אחת... כמו לאשה יש לישראל תמיד ממליצים ומקטרנים, מנינים ומתנפלים. עיקרי החיים מקבל היהודי מאחרים, ה"השפעתו"—רק השפעת הקוקטקה על מענביה-שונאיה. שונאיה באמת ומענביה לשם טובת הנאה. תגיעת ההשתחררות של הנשים ותנועת ההשתחררות של היהודים במערב אירופה—וכי אין נקודות-שווי ביניהן? הרי כמה דברים ישנם שהיהודי, כמו האשה, צועק ומתריע עליהם, ובאמת ניהא לו בכך. הלא כל כך יפה וטוב ונעים וקל לשבת בטל מן העיקר והכבד ולהיות בעל משפיע. ואולם ההשפה היהודית אינה אלא כהשפעת האשה. הוא, "המושפע", הוא סוף-סוף, הבעל, הוא העיקר, הוא בונה-הבית, והוא שוכבת בחיקו, עושה לו צעזעעים ומשפיעה עליו, כביכול, שיהיה בשלום עם זה וברוב עם זה ושיקנה לה צמודים וטבעות ועגילים. ט ט ט ו ב י ר ו נ י ק ה .

IX.

ה"הסכמה הכללית" בספרותנו עד העת האחרונה היתה, כי אבותינו, יהודי הניסו הישן, היו מבטלים בלבם את הגוי תכלית בטול ומחנאים עליו גם בשעה שהיו מנסקים את ריו ומזמרים לפניו "מה יפית". הפירוש היה: כעור ושפלות מבחוי, אבל יופי וגאון מבפנים. ואולם ההערכה העצמית שבספרותנו היותר חדשה אינה מסכימה עם ההסכמה. ולא רק מפני שאי אוי להם לאותו היופי ולאותו הגאון, הקבורים באפל בעל כורחם ושנשיקות ידי פריצים וזמירות מה יפית אינן מעכירות אותם כל עיקר, אלא גם מפני שמעיקרא דינא פירכא! לא היה אותו הגאון בלבב פנימה ולא היה יכול להיות. אפשר אמנם, שאצל מי מהיהודים שהרניש בעלבוננו, היתה ההתנחמות הפנימית, שהנה אני יהודי

ויש לי חלק לעולם הבא, ואתה, אף על פי שפריץ אתה ויש לך נחלאות ומרכבות וסוסים ומנננים וכל תענוגי העולם הזה, אל יהא חלקך עמי בן-ערץ. הַתְּנַחְמוּ זֶה הַיּוֹם, אַבְל לֹא יוֹתֵר. בטול לפריץ והתנאות עליו-מנין? האמנם היה היהודי כל-כך משולל-חושים, כל כך מת, עד שלא הרגיש אפילו, כמה מעולים ויפים ועשירים חיי הגוי מחייו? לא, זה אי אפשר! בזה אַל נאמין! ואם היה בטול-לא היה זה אלא מסוג הבטול-הקנאה של העני לעשיר, של הנזיר לאביר, של מחוסר-היכולת לבעל היכולת. בו היו ודאי: הנפת יד יאושית מבלי משים על החלק בעולם הזה, התנחמות יסויה או אדוקה-הכל לפי המוג-בעולם הבא וחרוק שנים בסתר, הסוס הלב פנימה, בהכרה או שלא בהכרה... אצל מנדלי שנינו: „כשקששו את כסלון לכבוד אחד הפרתמים, כאותה כלה בת ישראל, שטורחה ומעלה על גופה תכשיטים משונים וכלים מרובים כפי יכולתה, כדי למצוא חן, והשוטר עמד והתבונן נפלאות כסלון הגיע ראשו תודה ומתחכך בעקומת שפתים ומוצא מפיו קול דברים, דרשום הכסלונים לשבח: ודאי ערל זה תמה תמה על חכמת היהודים ואמר בלבו: רק עם חכם ונבון הגוי הזה. ורק אז זחה דעתם עליהם ונצנצה בהם מדת הבטחון ואמרו, כי מעתה ירחם הגוש הזה וימלא כל משאלותיהם” (כרך שלישי, ע' 4).

ולשבחה של ספרותנו הביולוגיסטית העברית שאחר מנדלי עלינו לוסר, רבותי, שבזה היא נאמנה לאביה הגדול: בהערכה עצמית אמיתית, שאינה יראה מפני ראית ננינו, שאינה יראה להניד כל האמת, אשר היא רואה. לשבחה עלינו לציין, שהיא הולכת בדרכי מנדלי ואינה עושה בנני-חן לסוחר חמכובד היהודי, העמוד של רחוב היהודים עד היום. יצירות כזובות, חונפות ומלחכות פנכאותיו של „שלמה נגיד” לא תמצאנה בה. על הדגים, שהדין הגוי סביא לו לכבוד שבת ועל מחרות הפנינים שבצואר אשתו, שנשארה ודאי בתור משכון, אין היא סכה בתוף ובמצלתיים ואינה מחברת אָרות להם. יודעת היא את מקורה של האידיאליה הזאת, את ערכה וגם את-אי בטחונה..

הבזו אל כל מה שראוי לבזו באופינו ובחינו התעמק עוד יותר בספרות הספורית שאחר מנדלי. הבזו החיסטורי אלינו לא לחנם היה-אימרת היא. כי הבריאות של הזקן אין לה. פטלוגית היא בהרבה. נתרופפו העצבים, נתפקעו המיתרים. נתמוזזה הסביבה. כל חייו נעשו פטלוגיים. הימלט הבזו בזנו מהגיע לפעמים גם הוא עד לידי פטלוגיה?

כֵּן, הסביבה נתמוזזה. לא נשתנתה. מוצקה לא היתה גם בימים ההם, מחוסרת-יסוד ביסודה היתה גם בימים ההם. אנשים עובדים, פרולטריון אמתי, לא היה גם אז. עניים הולכי-בטל-היו והיוים. העיקר לא נשתנה. אבל כל צורות החיים נתמוזזו.

עתה אנו חיים באי-סביבה. למרי באי-סביבה. ועלינו להתחיל הכל מחדש, להניח האבן הראשונה. מי יעשה זאת? אנו? באופינו? זוהי השאלה.

זוהי השאלה. בכדי שישתנה אופינו עד כמה שאפשר, דרושה לנו סביבה משלנו. ובכדי שניצור את הסביבה הזאת בירינו-דרוש שישתנה אופינו תכלית שנינו.

המוצא אינו נראה-אבל העש עוד לא נפל מן היר. ספרותנו חיה עם מנדלי ועם

מה שלאחר מנדלי ומבקשת את הדרך. וההערכה האמתית—הגר לרגליה.
ספרותנו משועה. השועה האמתית, מרגישה היא, משחררת באיזו מדה. ספרותנו
מעריכה. ההערכה האמתית, מרגישה היא—גם זו ששוללת—נושאת בה כבר איזה חיוב.
הכרת עצמותנו הנכונה, הצדקת הדין עלינו, מעלה אותנו על עצמנו.
ספרות ההערכה שאחר מנדלי אומרת: תעודתנו עתה היא דוקא להכיר ולהודות
באי-היחוס שלנו מימות עולם ועד עתה, בפסול-האופי שלנו—ולהתעלות, ולהתחיל הכל
מחדש! לא מיוחסים אנו, אחינו בני ישראל, הוי, כמה לא מיוחסים, אבל עוד יש מקום
לתקון, תמיד יש מקום לתקון. „ומדה ועוזב ירוחם“.
והיא, ספרותנו העלובה, הנכובה, יודעת: ההגיון יבוא ויקשה ויכה חרם: איך נהיה
אנו ללא אנו?
אבל יקשה לו ההגיון מה שיקשה. כוסף-החיים שבנו, שהוא למעלה מההגיון, אומר
אחרת. כוסף-החיים שבנו אומר: הכל אפשר. כוסף-החיים שבנו לוחש לנו תקוה: מושבי-
פועלים, מושבי פועלים.
מושבי-פועלים—זהו הריבולוציה שלנו. האחת והיחידה.

י. ת. ב.

